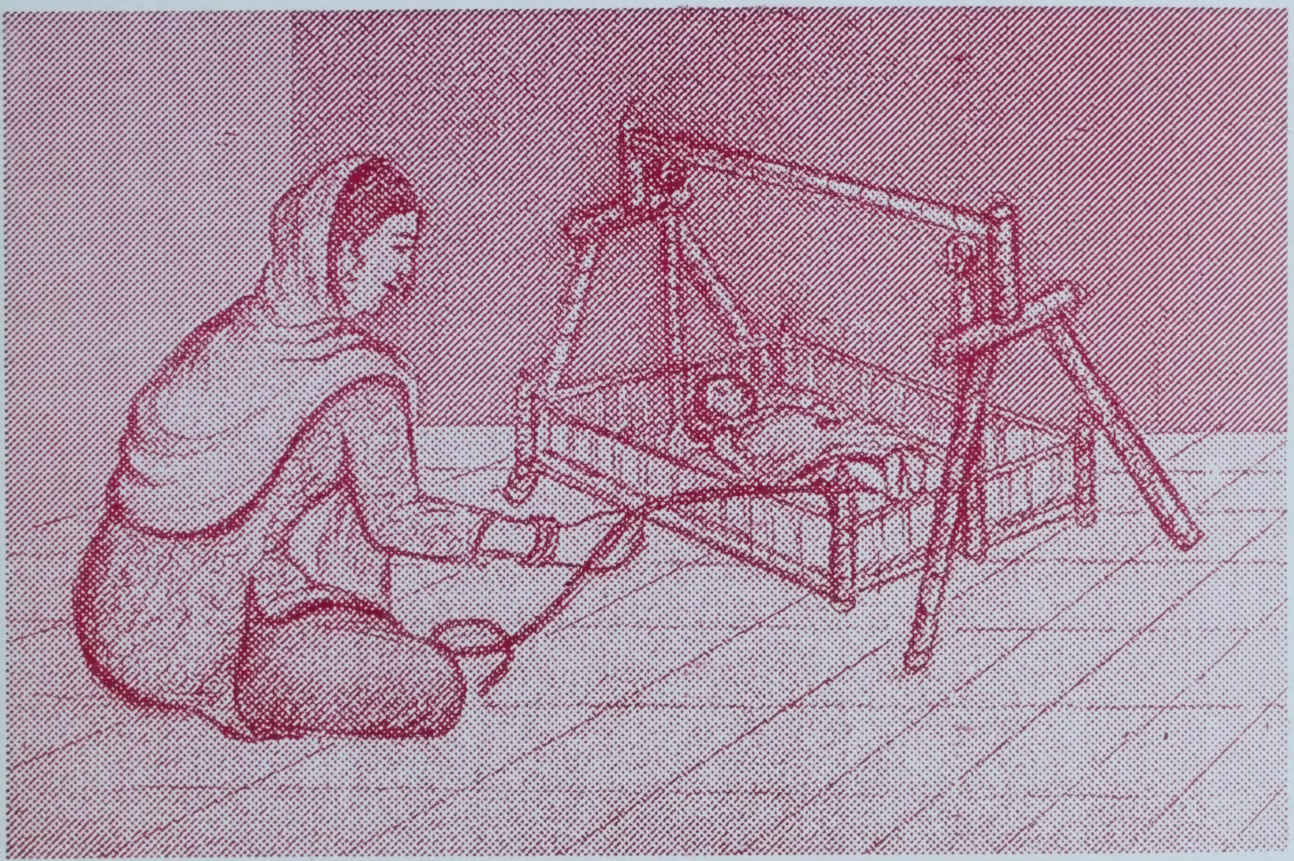
لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

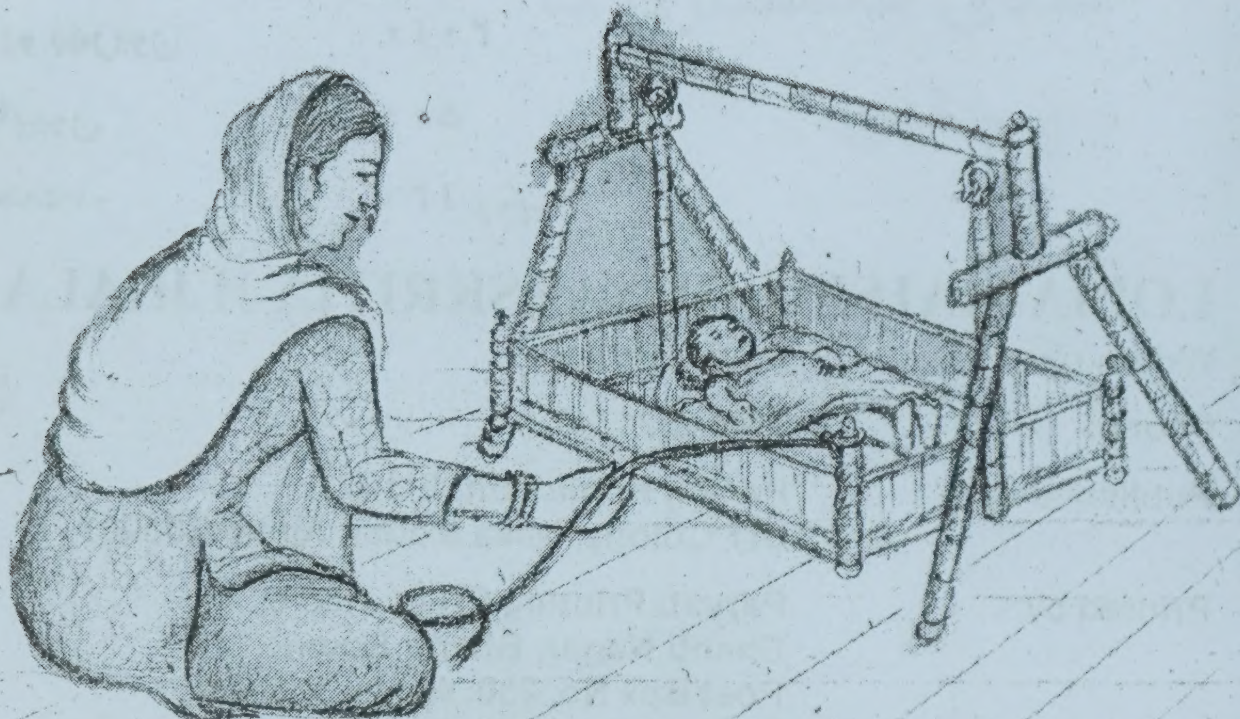
لوڪ گيت (فوڪ لور - لولي)

-ڪملا بتاڻي

لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

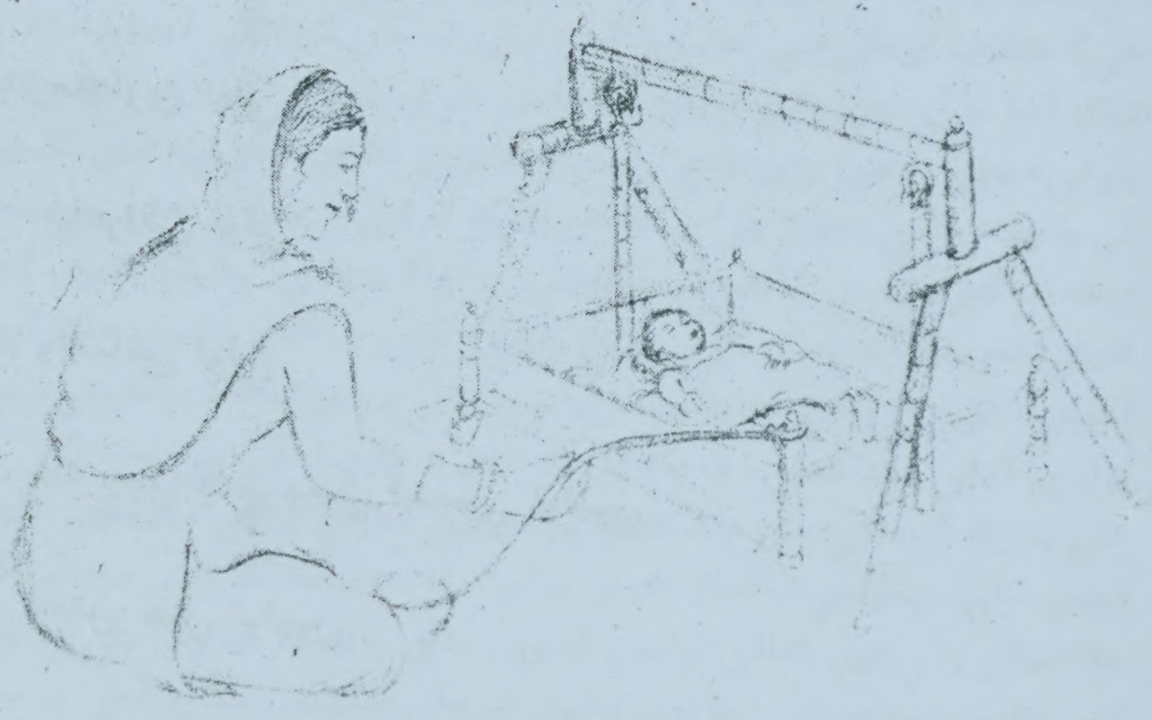
لوڪ گيت (فوڪ لور- لولي)

ڪ : بتاٽي

ارپڻ

ماتائن کي،
جيڪي ٻال گوپال کي سنڌي لولي ڳائي
هنن ۾
سنڌي سنسڪارن جا
ٻج ڇٽين

لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

ليکڪا:- ڪملا ٻتاڻي
فون:- ٠١٤٥-٢٦٧١٧٤٣
ڇپائيندڙ:- پنڪج پبليڪشن، ١٩-ئي،
يو آءِ ٽي ڪالوني، ناڪا مدار، اجمير-٣٠٥٠٠٧
فون:- ٠١٤٥-٢٦٧١٧٤٣
ڇپيندڙ:- پارٻتي پرنٽنگ پريس، ١٨٠/١٦، شانتي نگر
ڀانگ باوڙي، پوسٽ باڪس نمبر-٢٣٠، اجمير
ڪوَر:- شري لکمي کلاڻي، شري صاحب ٻيجاڻي (سنڌولوجي، آديپور)
ڇاپو پهريون ٢٠١٠
ڪاپيون ٥٠٠
قيمت:- ١٢٠ روپيا

LOLIA MAI SINDHU SANSKRITIA JI JHALAK

Writen by:- Kamla Butani

Phone:- 0145-2671743

Published by:- Pankaj Publiction, E-19,
UIT Colony, Naka Madar, Ajmer-305007

Printed by:- Parvati Printing Press, 180/6,
Shanti Nagar, Bhang Bowri,
Post Box No. 230, Ajmer-305001
0145-2460231, Mo. 9828080154

Cover:- Sh. Lakhmi Khilani,
Sh. Sahib Bejani (Sindhology, Adipur)

First Edition 2010

Copies 500

Price:- 120/-

Published with Partial Finance aid by NCPSL

ڪتاب بابت ٻه اکر

ڪتاب ۾ مون لکيو آهي ته لولي لکڻ جي پريرڻا مونکي ڪيئن ملي؟ مان جڏهن ياءُ جي پوٽي ٿيڻ تي ياجائيءَ سان گڏجڻ ويس ته ياجائيءَ جي نونهن ٻار کي موبائل ٽيونس ۽ موبائل تي فلمي گيت ٻڌائي سُمهاري رهي هئي.

اُن وقت کان ئي مونکي اِها هڻ تڻ ٿيڻ لڳي ته سنڌ جو ورثو سنڌي لولي ماتائن ۽ پيئرن جي دل دماغ تان پنهنجو وجود ڇڏيندي ٿي وڃي. بس اُن ئي ڪن کان مونکي لوليءَ جي وشيه تي لکڻ جو جنون سوار ٿي ويو. ياجائيءَ کي وٺي ڊائري پين کڻي جئپور جي جواهر نگر جي لال مندر ۾ وياسين ۽ ٻه لوليون لکي آياسين.

پر جڏهن لوليون لکڻ وينس ۽ ڪتابن، مئگزينن ۽ اخبارن مان مليون جيڪي جهونن شائرن ۽ ساهتيڪارن جون هيون پر اُهي ته ڪتاب ڇپڻ لاءِ ڪافي نه هيون.

هاڻي ته هر سماجي ميڙ، ستسنگ ۽ گهر گهر جي ماتائن وٽ وڃي لولي ڳائي ٻڌائڻ جي اِلتجا ڪرڻ لڳس پر سيڪو چوي ته اسين فلمي لوليون پيا ڳايون يا ٻارن کي ڏاڏين پاليو آهي. اسان کي ته سنڌي ٻولي نه ٿي اچي ته هيڪارين جنون وڌندو ويو.

پوءِ ڪُڙي کٽي درٻارين ۾ ويس جو سنت ٻه ستسنگ ۾ ٻارن کي لوليون ڳائي آسيس ڏيندا آهن ۽ اُنهن سنتن جي لولين سان منهنجي جهول ڀري ۽ اڄ هيءُ ڪتاب توهان جي هٿن ۾ آهي. اِن لاءِ مان ٿورائتي آهيان:- ١. ڊاڪٽر ديال آشا جي، جن ڪجهه لوليون ۽ خاص ڪري اوراڻا لکيا آهن. ٢. ياءُ گورڌن يارتيءَ جي، جنهن جون ڪجهه لوليون ڪتابن ۾ مليون. مان ياءُ سان گڏجي لولين تي وڌيڪ روشني وجهڻ جي پيشڪش ڪرڻ لاءِ فون به ڪيا پر هنن جي تندرستي نيڪ نه ٿيڻ ڪري گڏجي نه سگهيس پر ياءُ جيڪي لوليون لکيون آهن سي قابلي تعريف آهن. ٣. شاعر ڍولڻ راهيءَ جون به ڪجهه لوليون هٿ آيون، سي لکيون آهن. ٤. ياءُ پرت ماڌوداس، نرمل ڏام، جهولا مڪلا به خوشيءَ سان ڪجهه لوليون ڏيئي مدد ڪئي. ٥. ياءُ اشوڪ غافل به ڪجهه لولين جي مدد ڏني. ٦. سڀ کان وڌيڪ ٿورائتي مان ياءُ ڪمل ڀڳت جي آهيان جنهن منهنجي ڪتاب کي لولين سان جهنجهي مالامال ڪري ڇڏيو. ياءُ خود هڪ فون تي مونکي گهر اچي ساڌ موتي رام جون ڪافي لوليون ڏنيون. وڏي ڳالهه ته نياڻين جي لاءِ لولين جي کوج ڪندي به مونکي اهڙيون لوليون نه ملي سگهيون هيون اُهي به ساڌ موتي رام جون لکيل ملڻ سان ڄڻ دلي مُراد پوري ٿي. ياءُ ڪمل ڪجهه ٻيون لوليون به ڳولهي منهنجي ڪتاب کي لولين جي سينگار سان سينگاري ڇڏيو. ڪجهه لوليون شاعر پرسرام ضيا جون به ڪتاب کي ڪافي روشن ٿيون ڪن.

سلسلو

لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ

جهولي او جهولي،
جهولي ۾ جهولي راڌا گوبند پيارو،
ياڳن وارو نصيبن وارو،
١ - جهولي ۾ جڙيا ماڻڪ-موتي،
تنهن لُڏي تو راڌا گوبند جيوتي،
مٺي ٻولي ويٺو ٻولي جهولي ۾ جهولي،

مٺڙي لولي ماتا هيءَ پنهنجي ننڍڙي ٻچڙي کي جهولائيندي سمهاري رهي آهي. ننڍڙو ننڍڪڙو لوليءَ جي سُر سان مٺي ننڊ جي گود ۾ سمهين سپنن جي سنسار جو لطف پيو ماڻي.

سنڌو سنڌي سنسڪرتيءَ ۾ لوڪ گيتن جي ساهتيہ ۾ وڏي مهما ڇئي ويئي آهي. اهي گيت سنڌي سنسڪرتيءَ جو ورثو آهن. لولي بہ هڪ لوڪ گيت فوڪ لور جي قسم آهي. هي ننڍڙن ٻارن کي جڏهن هو ننڊ اکڙو ڏيندو آهي، سُمهارڻ لاءِ ڳائبي آهي. جيون ۾ گيتن جو وڏو مهتو آهي. جنم کان وٺي سورهن سنسڪارن لاءِ گيت آهن، جن جا سُر ۽ شبد الڳ-الڳ آهن. جڏهن جنم، ڇٽي، منڻ، شادي ۽ ستسنگ ڪيرتن لاءِ گيتن جي ڪمي نہ آهي تہ پوءِ ٻچڙي کي سمهارڻ لاءِ لولين جي ڪمي ڇو رهي؟

لولين ۾ سنڌي سنسڪرتيءَ جو ورثو سمايل آهي، هن جي شبدن ۾ سنسڪرتيءَ جي جهلڪ، مهڪ ۽ سُرهاڻ سمايل آهي. صرف سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ئي نہ پر مانو سنسڪرتيءَ ۾ بہ لوليءَ جي وڏي مهما آهي.

سنڌيءَ ۾ ”لولي“، هنديءَ ۾ ”لوري“ ۽ گجراتيءَ ۾ هن کي ”هالڙرو“ چئبو آهي. هر ماءُ چاهي اُها ڪنهن بہ ذات، مظهب ۽ صوبي جي هجي پنهنجي لوڪ گيتن ۾ لولي ضرور ڳائيندي آهي.

مان ٿورائتي آهيان سنڌولوجي جي جنهن ڪوَر ڊزائن لاءِ چتر نهرائي موڪلڻ جي مهرباني ڪئي. اِن لاءِ مان شري لڪمي ڪلاڻي ۽ شري صاحب بيجاڻي جي شڪر گذاري ڪرڻ بنا نٿي رهي سگهان.

ٻن اکرن جي انت ۾ اهو ضرور چوندس ته هيءُ ڪتاب لکڻ جو مقصد آهي هر سنڌي ماءُ ۽ ڀيڻ کي سنڌي لولي ڳائڻ لاءِ لوليون ترج سميت ڏجن. ترج سان جلد لولي زبان تي چڙهي ياد ٿي ويندي آهي.

مونکي آشا ئي نه وشواس به آهي ته هن ڪتاب ۾ جيڪي لوليون ڏنيون ٿيون وڃن ڪافي آهن ته به لولين جي رچنا جي ڪمي آهي. منهنجي هر ساهتيڪار، شاعر، پاٺڪ ۽ ماتائن، ڀينرن کي وينتي آهي ته اُنهن وٽ ڪا به لولي جيڪا هن ڪتاب ۾ نه آهي ته مونکي جلد موڪلي ڏين جيئن منهنجي دلي اِڇا آهي ته مان ماتائن ۽ ڀينرن کي سِڌو لوليون لکيل ڪتاب هٿ ۾ ڏيان جيئن جلد هو سوَلي طرح لوليون پسند ڪري پنهنجي ٻارڙي کي سُمهارين ۽ اُنهن ۾ سنڌو سنسڪارن ڀري سنڌي لوليءَ جو ورثو سدا قائم رکن.

ترسو ترسو اجان ٻه اکر ختم نه ٿيا آهن. لوليون لکندي لکندي مان به لوليءَ جي رنگ ۾ رنگجي ويئي آهيان، ٻڌو هيءَ ننڍڙي لولي:-

لولي ڏيئي سُمهاريان لال
قرب جي ڳنڙي منهنجو ٻال
گهوريان تنهن تان جِند ۽ جان
سڀ کان نيارو پيارو لال

۱. لولي ڏئي سُمهاريان لال
ڪيان سنسڪارن سان مالامال
سنڌي ٻوليءَ ۾ ڳايان مان
ٻارڙي کي سُمهاريان مان

۲. سچ، چنڊ، تارن ۽ پرين جي
چوان ڪهاڻي ڪنور، هيموءَ جي
روز ٻڌائي لولي سنتن جي
ڪوليان ڳنڙي سنسڪارن جي

۳. ٻچڙي کي ننڊ ڪرايان
سُر ۾ لولي ڳائي سُمهاريان
سونپيان هن کي سنڌ جي سوَڳات
وڏو ٿي ياد ڪري امڙ جي بات

-ڪملا ٻناڻي

ئي سمپرڪ ۾ چوويهہ ڪلاڪ هوندو آهي. ماتا ئي هن جي ڀريون ڳ
رو آهي ۽ ماتا جھڙا سنسڪار ٻالڪ ۾ وجھندي، وڏو ٿي هو انهن تي
ئي آچرڻ ڪندو.

ڀلا ڪھڙي ماتا هوندي جيڪا ٻار ۾ سٺا سنسڪار نہ وجھندي.
ماءُ لاءِ تہ ٻار ڪھڙو بہ هجي هن لاءِ املھہ، انمول ۽ جان کان وڌيڪ
پيارو ٿيندو آهي. ماتا جي آسيس تہ ٻار ڦلي-ڦولي، ڏن ڏوڻي رات
چوڳڻي ترقي ڪري اهڙي اُڪير ئي ماتا جي لوليءَ ۾ هوندي آهي.
لوليءَ جو اِتهاس تمام جهونو آهي. شاعرن، ڪوين، گيتڪارن، صوفين،
سنتن، مهاتمائن لولين تي گھٽيئي ڪجھ لکيو آهي. لولي هڪ سولو،
مڌر ۽ سُريلو گيت آهي، جيڪو ٻار کي ڪلاڪن جا ڪلاڪ ننڊ جي آغ
وش ۾ سمهاري سپنن جي ديش جو سئر پيو ڪرائيندو آهي.

چئبو تہ سرشٽيءَ جي اُتپتيءَ سان ئي لولي جي اُتپتي ٿي
آهي. اوتارن، رشي-منين ۽ مهاپرشن جي مائرن بہ ٻارن کي لولي
ڏيئي سُٺي جيون گھارڻ جي آسيس ڪئي آهي.

سنت ڪنوررام، سنت سائين ٿيئونرام، سنت ٽي. ايل.
واسواڻي، سوامي شانتي پرڪاش، سوامي سروانند جھڙن سنتن کي
بہ ماتا جي لوليءَ جا سنسڪار ٻج جي روپ ۾ پئجي ويا هئا ۽ هو
ايشور جي ڀڄن ۾ لڳي نام جپڻ ۽ جپائي خود پوڄا جوڳ ٿي ويا.

لوليءَ ۾ ديش لاءِ حُب، سنڌ ۽ سنڌيت لاءِ اُڪير ۽ ديش جي
صدقي ٿي وڃڻ جي ڀاونا بہ ماتائن جي لوليءَ ۾ شنک ڦوڪڻ سان
ئي ڀري هوندي تڏهن تہ مهاپراڪرمي سنڌو نريش مهاراجا
ڏاهرسين جھڙن سنڌ لاءِ قربان ٿي مثال قائم ڪيو.

اهڙي وقت ديش جي صدقي پنهنجي قرباني ڏيڻ وارن ۾ ڀلا
ماتا جي لولي چو نہ جذبو جڳائي ديش تي قربان ڪرڻ جو آهوان
ڪندي، سنڌي ڳوُرو بڻجي ويا، جن سنڌ لاءِ کلندي پنهنجا پراڻ
نيوڇاور ڪري ڇڏيا. انهن جن ماتائن جي ٿڃ ۽ لوليءَ کي اوچو ٻاٽ

لوليءَ جي بناوت

لولي هڪ تڪو شعر آهي، جنهن ۾ وراڻي ايندي آهي. هيءَ راڳ پيرويءَ ۾ لئه سُرتال سان ڏيمي ۽ مٺي آواز ۾ ماتا جهولي ۾ جهولائيندي ٻارڙي کي لولي ڏيندي آهي تہ منڙن جهوڪن ۽ لوليءَ جو سُر ملي ڪري ٻار کي منڙي ننڊ جو جائزو ڪرائيندا آهن.

وراڻي هينئن چئبي آهي:-

منهنجي بارڙي کي لوڏيو مان پاڻي پرڻ تي وڃان،
منهنجي ٻچڙي کي لوڏيو مان پاڻي پرڻ تي وڃان.

لوليءَ جو اِتهاس

لوليءَ جو اِتهاس تڏهن کان ئي ليکبو جڏهن کان انسان جو جنم ٿيو. ماتا جي گود ۾ ٻارڙي جو اچڻ ۽ لوليءَ جو شروع ٿيڻ. هر ماءُ ٻار کي جهولي ۾ جهولائي، گوڏي تي سمهاري، جنڊ پيهندي پنهنجي پاسي ۾ سُمهاري ٿپڪيون هڻي ٻار کي لوليءَ جي مٺي سُر سان سُمهاريندي آهي. اِن لوليءَ ۾ سکيا، آسيس، ممتا، اُڪير، نينهن ۽ ڀاونائن سان ڀريل ٻول جيڪي دل جي اندرين گهرائيءَ مان نڪرن ٿا، دل جي سچائي ۽ اول گهول وڃڻ جي ڀاونائن جو اونهون اظهار آهي.

چوندا آهن اِهي ٻالپڻ جا سنسڪار ئي ٻار ۾ ٻج جي روپ ۾ سمائجي وڏي هوندي وڻ ۽ ٻوءِ ڦلن جي روپ ۾ وڌي وڃي وڻ ڪندا آهن.

هڪ دفعي جي ڳالهہ آهي هڪ ماتا ٻار کي ونوبا ڀاوي هڪ گياني، ڏياني ۽ سماج شيوي، سنت وٽ وٺي ويئي. ماتائون ٻار کي آسيس لاءِ سنتن، مهاپرشن وٽ وٺي وڃي آسيس ڏياريندِيون آهن، جيئن ٻار بہ اُنهن جهڙو پڙهيہ آتما ٿئي. ماتا چيو سائين هن کي سٺن سنسڪارن جي آسيس ڏيو. ونوبا ڀاوي چيو، ماتا هن جي سنسڪارن جي پيڙه تہ پئي چڪي. ٻار ڇئن سالن تائين ماتا جي

سنڌين ۽ سنڌ جي سنسڪرتيءَ جو ورثو آهي جو اڄ به قائم آهي.

اڳاٽي وقت ۾ چوٽي هئي ته ٻار جيتري دير ننڊ ڪندو اوترو ٻڌيمان ۽ پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيندو. پر اڄ جا ٻار ته اهڙا سُک ڦِتيا آهن جو اک ڇنڀي ۽ اجهو اُٿيا. اڄ جي ماڊرن مائرن کي پلا سنڌي لولي اچي ڪٿي ٿي؟ مونکي پهريون ڀاڱو جو پوٽو ڄائو ته ڄائي ٿي ته ڪونه وڃي سگهيس. باقي ٽن مهينن کان پوءِ پهتس ته ڏسان ٻار کي منهنجي ڀاڄائيءَ جي نونهن موبائيل جي ٽيونس ٻڌائي ۽ فلمي لولين جي ڪئسيٽ هلائي ويٺي سُمهارڻ جي ڪوشش ڪري. مون عجب مان ڪلي چيو، ڇو توکي ڪا لولي سنڌيءَ ۾ ڪونه اچي ڇا؟ پوءِ پلا روز ڪئين سمهندو آهي؟ چيائين مان ته نوڪريءَ تي ويندي آهيان. هن جي ڏاڏي ئي هن کي سُمهاريندي آهي. مونکي ٽائيم ڪٿي آهي لوليون سکڻ ۽ ڳائڻ جو؟ مون چيو واه ڙي شهري ۽ ماڊرن ماتا! لولي ياد ڪرڻ ڪا ڏکي ڳالهه آهي ڇا؟ پوءِ مون ٻارڙي کي جهولي ۾ لوڏيندي هينئن لولي ڳائي سُمهاريو، هو جهٽ ننڊرا ديويءَ جي گود ۾ سُمهين منا سپنا ڏسڻ لڳو ۽ گهڻو وقت سُمهيو پيو هو. اُها لولي هئي:-

ڪنهيا لولي ڪانهه لولي، ڪنهيا لولي ڪانهه لولي،

توکي ڪرشن جهولايان، توکي موهن جهولايان،

تنهنجي لالڻ جهلايان ڏولي، جهلايان ڏولي ڪنهيا...

سُر سان ڳايم ته ٻار سمهين آرامي ٿيو. ننڊ اکڙو ٻار ته چڙچڙو ٿيندو. ننڊ ڪري تازو-توانو ٿي راند ڪندو، ماءُ کي تنگ به نه ڪندو. پوءِ اسان خوب گهٽن ڏينهن جون ڳالهيون ڪيون جو گڏيا ئي مهينن ۾ هئاسين. ٻار جي ڏاڏي ڪٿي ٻهراٽي تي ويئي هئي. جڏهن موٽي ته اچي پنيان پئي ڇئي ديدي توهان جيڪا لولي ڳائي آهي مونکي به سيکاريو ۽ ڳائي ٻڌايو ته لعل کي روز ڳائي سمهاريان. ايترو ئي نه سنڌي لولين لاءِ اسين ڊائري ۽ پين ڪٽي لعل سائينءَ

ڪري تواريخ ۾ سونن اکرن سان پنهنجا نالا لکائي ڇڏيا. امر شهيد سنت ڪنوررام، امر وير هيمو ڪالاڻي، شري ميگهراج لُلا، سيٺ هرچندراءِ وشنداس، وير هاسارام پمناڻي، شري پريم رامچنداڻي وغيره شهيد ٿيا آهن، جن سنڌ ۽ سنڌين جو ڳاٽ هميشه لاءِ مٿي ڪري ڇڏيو.

پلا اڄ جون مائرون لوليون ڏيڻ ۾ گهٽ ٿوريئي آهن. تازو مثال آهي ته جڏهن جن- گڻ- من مان "سنڌ" شبد کي هٽائڻ جي مهم ڇڙي ته سيني سنڌين جو رت ٽهڪڻ لڳو ته ائين نه ٿئي جو سنڌ جو ورثو ئي اسان کان دور ڪيو وڃي. ان تي سيني سنڌين اهڙي مهم ڪٺي ڇيڙي جو ڪير اِن ڳالهه کي اڳتي وڌائڻ جي جريت نه ڪري سگهيو. اِهو معاملو اُتي ئي ختم ٿي ويو. سنڌي جاڳرت آهن پنهنجي ورثي ۽ اڳوٺي سيتا- سنسڪرتي ۽ ماتر ڀومي لاءِ، راشٽريه گيت ۾ اسان جي سنڌ اونچو ڳاٽ ڪيو بيٺي آهي، بيٺي هئي ۽ بيٺي رهندي.

اوتارن ۾ جيئن رام ۽ ڪرشن ٻه مانش جنم وٺي ماتا جي لوليءَ جو آنند وٺي سمهندا هئا. رام ۽ ڪرشڻ کي نندبَ آڏڻ لاءِ ڪوشليا ۽ جسودا ماتا کي ٻه لوليون ڏيئي ٻارڙن کي سمهارڻ جا قصا تلسيداس ۽ سورداس جي ڪويتائن، چوپاين ۽ گيتن ۾ ڳايا ويا آهن.

نٽکٽ ڪرشڻ هر هر اکڙيون کولي ڏسي ٿو ته ماءُ جهولي پرسان ويٺي ٻه آهي يا ڏڌ ولورڻ ويئي؟ ٻار جيسين گهري نندبَ ۾ نٿو سمهين ماتا کي لولي ڳائڻي ئي ٿي پوي. هندوڙي جو لوڏو ٻه اُن سان گڏ اچڻ ضروري آهي. پڪي نندبَ اچڻ کان پوءِ ٻار پراڻي زماني ۾ ته چار- پنج ڪلاڪ سمهيا پيا هوندا هئا. تڏهن مائر سوچينديون هيون ته ٻار جو گلو خشڪ نه ٿي وڃي انڪري چاٽو ناهي رکنديون هيون. جيڪو جوهرٽڪي مصري ۽ نندين ڦوٽن کي پيهين ڪپڙ ڇاڻ ڪري رکبو هو ۽ گهڻو وقت سمهڻ تي ٻار کي آڱر سان تر چٽايو ويندو هو ته ٻار سنتوش ۾ سمهيو پيو هوندو هو. اِهو

سنڌ کي جاگرافيءَ جي لحاظ سان پنجن قدرتي ڀاڱن ۾ ورهايو ويو آهي:- سرو، وچولو، لاڙ، ڪڇ ۽ ڪوهستان. هر هنڌ جي ٻولي ڳالهائڻ ۾ ڪجهه بدليل سُر هوندا آهن. سري واري ڀاڱي ۾ لوليءَ جو قسم ڇيو ويو آهي. جيئن هڪ لولي هيءَ به سرائڪي ٻوليءَ ۾ هت نه صرف ٻارن لاءِ پر ڪجهه عشق مجازي لولين جي جائزي واريون به آهن.

جيجل لولي

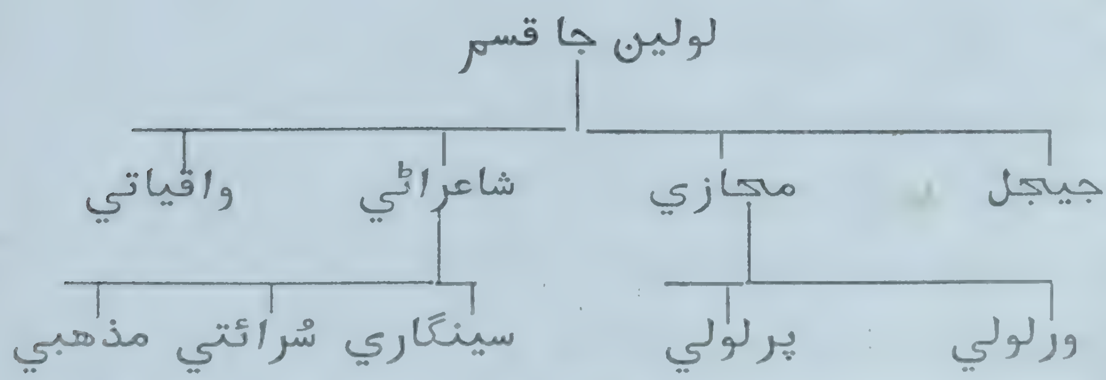
چوندا آهن ٻار معصوم ۽ ڀولو ٿيندو آهي هر برائيءَ کان محروم. ان ڪري هن کي ڀڳوان جو سروپ مڃيو ويو آهي. هن ۾ ڇل-ڪپٽ نه ٿيندو آهي. ماءُ لاءِ ته هو اکين جو تارو ٿيندو آهي، ساهه ۾ پيئي ماءُ ٻار کي سانڍيندي آهي ڇو جو هو ايڏو نرمل، ناسمجهه ۽ اٻوجهه هوندو آهي جو پوري طرح ماءُ تي ئي متاثر ٿيندو آهي. ماءُ کي سيني ٻارن کان پنهنجو ٻار ئي سندر، پيارو ۽ نماڻو لڳندو آهي. راجا جنڪ جي زماني جي ڳالهه آهي ته اشٽاوڪر جيڪو رشي پتر. جڏهن ٻارڙو هو گود جو ته ماءُ ڪٽي سکين سان ملڻ وئي. سڀ مائر ٻارن کي گود ۾ رکي ويٺيون هيون ته اُتي ڳالهه- ڳالهه ۾ اِهو سوال اُٿيو ته ڪنهن جو ٻار سيني کان سندر آهي؟ اِها ڳالهه جڏهن اشٽاوڪر جي ماءُ کان پڇي وئي ته هن اهو چوڻ ۾ دير نه لڳائي ته "منهنجو ٻار ئي سيني ٻارن کان سندر آهي." جڏهن ته اشٽاوڪر اٺن هنڌن ٽيڙو هو. مطلب ته سندر نه هو پر ماءُ جي نظر ۾ هن جي ڪابه ڪمي ماءُ کي نظر نه آئي، پر پوءِ وڏو ٿي هو راجا جنڪ کان شڪشا وٺي وڏو رشي ٿهي ويو، ڳُڻي هو. سچ آهي سرير جي سندرتا نه ڏسجي آتمڪ سندرتا ڏسجي ته ماءُ اهڙن ٻچڙن کي لولي ڏيئي آسيس ڪندي آهي ته ٻچا تون سدائين خوش رهين، ڦلجين-ڦونجين، بهادر بڻجين، راجائي ماڻين، جنگ-[illegible] جيتين، سُٺي وني ماڻين، خاندان جو نالو روشن ڪرين، اهڙي من

جي دربار ۾ وياسين جو لعل جو جڏهن بهراڻو ۽ ستسنگ ٿيندو آهي تہ سنت-مهاتمائون، ستسنگي، ٻار کي لولي بہ ڏيندا آهن ۽ هر ماءُ جي تمنا هوندي آهي تہ ٻار کي لولي ڏياري پوءِ ستسنگي ٻار کي گود ۾ کڻي لولي ڳائي آسيس ڪندا آهن جيئن تہ رنگدار هندورو، ريشمي ڏوري، ڪجل ۽ چوليءَ باري ۾ ڳائڻ. لوليءَ ۾ جهڙو ان تهڙو من واري چوڻي ٿهڪي ٿي جنهن ديش يا ڳوٺ جا جهڙا ريتين رسمن، اُتان جي ٻنين، ساوڪ، وڻ-ٽڻ، چنڊ تارا، ڪاڏو پيتو، ويس وڳا، ڏڻ وار، ورت پوڄا هوندي لولين ۾ بہ اُن جو احوال ضروري هوندو. سنڌي لوليءَ ۾ سنڌ جي سورمن ۽ هند جي بهادرن ناميارن مهاپرشن جا قصا، اُتان جي آب هوا، مندون، جڳهين ۽ مالن ٿولن جا قصا لوليءَ ۾ هوندا آهن. خاص ڪري ماتا لولين ۾ پنهنجي آسيسن، نينهن ۽ اُڪير جو اظهار ڪندي آهي. ماتا سنڌ جي لوليءَ ۾ سنڌو ندي، اُتان جي سيتا، سنسڪرتي، درويش، فڪير، قدرتي نظارن ۽ حُب وطنيءَ جو ذڪر ڪري ٻار ۾ جنم پوميءَ جي ڄاڻ نديڻ ۾ ئي لوليءَ ذريعي وجهي ڇڏيندي آهي. اسان جي ڏاڏي بہ اسان کي لولي ڳائي سمهاريندي هئي، جا اڄ بہ ياد آهي.

"ايڪ چندرما نولک تارن،

رڻ پٽ ۾ تہ گذارن." يادیون ڏنڌليون آهن.

هاڻي اچو تہ لوليءَ جي قسمن جي ڄاڻ ڪيون. ڪجھ لوليون عشق مجازيءَ جي پئدائش آهن جن ۾ عاشق معشوق لاءِ پريم، جدائي وغيره جو اظهار بہ آهي.

ايندو پريو تو در ڪاهي،
تنهنجي سنگ ۾ گهمندي ٽولي. پٽ....

ماتا ٻار کي هن جو وار به ونگو نه ٿئي، اؤکي ويل نه ڏسي، سدائين مزا ماڻي اِها ماءُ جي آسيس سچ آهي ماءُ نه صرف ٻار لاءِ ئي املهه آهي پر ٻار پاڻ به پلي ٻارن وارو ٿي پريو مڙس ٿي وڃين ته به ماءُ لاءِ ته هو ٻار ئي رهندو ۽ ٻڍو ٿي به ماءُ جا ٿورا نه وساريندو:-

ماتا جي ٿئي آش اهائي،
ڏيندءِ پٽڙا آسيس اِهائي،
اؤکي نه ڏسندين ڪڏهن ڪائي،
تنهنجي رنگ ۾ رڇجندي چولي،
پٽ پينگهي ۾ ڏيانءِ توکي لولي،
مٺي رام جي ٻولج ٻولي، مٺي ٻولي. پٽ....

اِن ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته جڏهن کان استريءَ کي ماءُ جو درجو ٿو ملي تڏهن کان ئي لولي به وجود ۾ آئي آهي. لولي ٻارن جي ننڊ لاءِ گيت آهي، هڪ قديم صنف آهي.

هاڻي "ماستر رانجهل" جي هن سنڌو مهڪ واري لوليءَ جو مزو به وٺون :------

لولي لولي ڏيان لال لولي،
سائين ڪندءِ تنهنجي سولي،

۱. مکڻ ڪارايان ڪير پيارايانءِ
تيل ڦليل ۽ عطر لڳايانءِ
هيرن جڙيل گهڙايان ڏولي. ڏيان لولي...

۲. مٽ مائٽ سڀ خوش پيا ٿيندءِ
ٽول ڏيندءِ ۽ ڪڇ ۾ کڻندءِ
رنگ ۾ رنگي تنهنجي چولي. ڏيان لولي...

جي آسيس سچي دل سان ٻار کي لوليءَ ۾ ڏني ويندي آهي.

ٻچڙن لاءِ لوليون

جڳ-جڳ لال جواني شل ماڻين
سنهڙي سُهڻي ونڙي تون آڻين
شل ماڻي تون لڏڻ سان - لال ڏيان ءِ توکي لولي
کنهيا لولي ڪانهه لولي....

ماتا ۾ سنڌو سنسڪار پريل هوندا تہ لولي بہ من جي پاونا جي ترنگن ۾ پريل هوندي، سڪ پري دلي تمنا سُٺن سنسڪارن جي ڪاڻ ڏيڻ لاءِ، داني، ساد-سنگت جو سنگ ڪرڻ وارو، گروءَ ۽ ماتا پتا جو رام جيان آگياڪاري ڏيندين ۽ سک ماڻيندين. اهڙي هڪ لولي ماتا پنهنجي پياري ٻچڙي کي ڏيئي رهي آهي.

پٽ پينگهي ۾ ڏيان ءِ لولي،
مٺي رام جي ٻولڻ ٻولي،

١. داتا داني پنڙو ڏيندين
سوالي خالي ڪين ڇڏيندين
پنهنجا پراوا گهر تون اڏيندين
تنهنجي خالي نہ رهندي جهولي. پٽ...

٢. سنگ سادن جو ڪندين جاٽي
گڻ گيان جو ڏيندين ڪاڻي
پڙهي گرن جي پريم سان ٻاڻي
ايندو بسنت ڳائيندين هولي. پٽ...

ماتا تہ (پٽ يا ڌيءُ) پنهنجي ٻار تي قربان ٿي وڃڻ لاءِ تيار آهي پوءِ دل، تمنائون ٻارڙي کي آسيس ۾ ڇو نہ ڏئي.

٣. ساڌ سنگت جي شيوا ڪمائي،
چار پدارٿ وٺندين پائي،

۴. جنم ڏينهن جو واڌايون ڏيندا مڙد مايون،
هئڻي برت ڏي ٿو يو چئي توکان ڪيڪ ڪٽايان ٿي.
۵. اِندرپوريءَ جي منا آٿيندين تون اپسرا،
لاڏا تنهنجي ڳائڻ لاءِ "موتيءَ" کي گهرايان ٿي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ماتا ٻچڙي کي آسيسون ڪندي کيئن
ي ويچارن ۾ اُڏاڻ ڪري قدرت کي بہ ٻچڙي لاءِ اُن جي ضرورت
هر ٿاهي لوليءَ ۾ اهڙا رايا ٿي ڏئي جو ڪن ۾ سُر جي سُرهاڻ ۽ من
ر آنند جي لهر جو احساس پئي ڪرائي. منڙي هير ٻچڙي لاءِ مڌر
گيت ٿي ڳائي، هوا هٿن سان جهولو ٿي جهلائي.

ماتا رام ۽ ڪرشن جا مثال ڏئي ٻچڙي کي سُمهاري ٿي جو
رام ۽ ڪرشن بہ ماتائن کان لولي ٻڌي سُمهندا هئا ۽ مانک جنم ۾
اچي اُهي ئي چيشٽائون ڪيائون جهڙيون ٻار ننڊپڻ ۾ ڪندا آهن.
جيئن جسودا کي ڪرشڻ ۽ ڪوشليا کي رام پيارو آهي تيئن تون
منهنجي لاءِ پيارو آهين :----

ترج- يشومتي مئيا سي (فلم- ستيم شوم سندرم)

تل- گهُران ٿي دعائون تو لاءِ جهلي مان بہ جهولي،
ڏيان لال لولي تو کي ڏيان لال لولي.

۱. مني هير تو لاءِ منڙا مڌر گيت ڳائي،
هوا ٿي هٿن سان تنهنجو جهولو جهلائي،
باغن مان پنورا آيا ٿاهي پنهنجي ٽولي، ڏيان لال...

۲. يشودا کي نند دلارو ڪيڏو نہ پيارو،
ڪوشليا جو رام آهي جيءَ جو جيارو،
منهنجي لاءِ سڀ ڪجهہ تون آ... هاٺي الولي، ڏيان لال...

۳. مارڪنڊيہ وانگر منڙا وڏي عمر ماٺي،
ڌرو وانگر روشن ٿيندي تنهنجي ڪهاٺي،
هيرن سان "موتي" تنهنجي چٽايان مان چولي، ڏيان لال...

٣. پيءُ ماءُ جي آڳيا ۾ رهندين
جواني ماڻيندين شل جوڙو ٿيندين
سائي هوندي تنهنجي سدا جهولي. ڏيان لولي...
۴. وڏڙو ٿيندين اسڪول ويندين
ڳانڍي ۽ جواهر لعل جهڙو ٿيندين
"رانجهن" چوي آهي سنڌي تنهنجي ٻولي. ڏيان لولي...

لوليءَ سان جڏهن ترج ٻه ڏجي ٿي ته هن جي سُر ۽ شبدن جي پڪڙ تمام سولي ٿي ٿئي ۽ ٻه-چار دفعا هڪ ئي لولي ڊُهرائڻ کان پوءِ ياد ٿي زبان تي چڙهي ٿي وڃي ۽ پوءِ پٽن تائين ئي نه پوٽن ۽ پڙپوٽن تائين ڏاڏي پڻي ڳائيندي ۽ ٻار پيا پلجندا.

هڪ ٻي لولي ٻارڙي جو گهر ۾ احساس ئي سڄي گهر کي سجائي ٿو وٺي. جيجل پٽڙي کي سيني سان لڳائي اهڙو آنند ٿي ماڻي جنهن جو بيان شبدن ۾ ڪرڻ ته ممڪن ئي نه آهي.

ڪجهه لوليون "ساڌ موتيرام" چوي ماتا کي پنهنجو ٻار ايترو ته سندر ٿو لڳي جو هوءَ ٻار جي ڳل تي يا ڪن جي پٺيان ڪارو ٽِڪو لڳائي هن کي هر بري نظر کان بچائي ٿي. چو جو ڏن سمپتيءَ کان وڌيڪ ٻار ئي ماءُ جي پونجي آهي. اهڙي سندر لولي ٻه ڏسو:---

ترج- پئيا ڪا يهه گهر ٻهنا (فلم- داتا)

ٿل- لولي ڏئي لالڻ کي جهولي ۾ جهلايا ٿي
پنهنجي پياري پٽڙي کي سيني سان لڳايان ٿي.
١. ساري گهر گلشن ۾ تنهنجي مهڪ ٿي پسان،
گهوريان مان جان جسم گهر تو لاءِ سجايان ٿي.
٢. چنڊ ۽ سورج کان وڌيڪ آهي تنهنجي روشني،
ڪارو ٽڪو ڳل تي هڻي نظر کان بچايان ٿي.
٣. لکن ۽ ڪروڙن کان وڌ تون آهين منهنجي پونجي،
سهڻا طوطا صدقي وڃان لک، تو لاءِ لٽيان ٿي.

جيئن درهياءَ جي ڇولي، لولي ڳايان لولي.

ماتا جهولي ۾ لولي ڏيندي ٻچڙي لاءِ ايڏا ته خواب ڏسي ته تون جهٽ وڏو ٿي جواني ماڻ، ولائت وڃين پنڊت "نهروءَ" وانگر پڙهي ڊگريون وٺي اچ. تون پنهنجي ڪنوار سان خوشيءَ سان جيون آباد رکين. ايڏا سپنا ماتا هيڏڙي ئي ٻار لاءِ اُٽي ٿي وٺي. "موتيءَ" جي هيءَ لولي توهان به ملي ڪري ڳايو-

ترج- مين اِڪ راجا هون / (فلم - اُپهار)

ٽل- تون پٽ راجا ٿين توکي ملي راڻي
ڪنهنجي نظر نه لڳي توکي تون سدا خوشيون ماڻي.

١. تو لاءِ ٿهندو سونو هندورو سهڻو سڀاڄهو ٿيندين سدورو
جهولن ۾ جهولائي توکي پرين جي راڻي.

٢. ڪيئي ته ڏيندا توکي سلامي ڪڏهن نه ڪندين ڪنهنجي غلامي
اهڙا تو لاءِ ڏسان ٿي سپنا تون ونڙي آڻين.

٣. پٽ پڙهڻ تون ولائت ويندين پڙهي تون نهروءَ وانگر ايندين
ايم.اي.، بي.اي. ڪري پڙهائي تون ڊگريون آڻين.

۴. جيسين آهن سج، چنڊ، تارا وڏي عمر تون ماڻين پيارا
کلندي ڪڏندي شال خوشيءَ ۾ تون جواني ماڻين.

ماتا دُعائن متان دُعائون ڪري ٻچڙي کي ڳڻن سان مالا مال ڪرڻ جون آسيسون ٿي ڪري. سندر ۽ ڳٺوان ٻالڪ کي ته نظر به جهٽ لڳندي آهي. ماتا نظر کان بچائڻ جي دعا به ٿي ڏئيس:---

ترج- چاهي لاک طوفان آئي (فلم- پيار جهڪتا نهين)

ٽل- لالڻ مان ڳايان لولي تنهنجي آ منڙي ٻولي
جانب تون جڳ جڳ جيئندين ڪنڊ کير سان تون پيئندين
دل ٿي ڪري هيءَ دعا منهنجا موهن منا
سڪڙا تون ماڻين- سدا منهنجا لالڻ منا

١. صبوح ساڻ سورج توڏي ڦهلايون پنهنجون ٻانهون

ماتا تہ ٻچڙي جي ڪِل سان ڪِلي تي ۽ ٻار روئي تہ پاڻ بہ روئي تي ڏئي. شل ٻچڙي کي تتو واءُ نہ لڳي. ماءُ ور ور اھا ئي آسيس تي ڪري تہ ٻچڙو وڏي آرجيا ماڻي اھڙي ئي ٻي منڙي لولي ٻڌو:-

ترج- پول گيا سپ ڪڇ (فلم- جولي)

تل- جھولو جھلايان تي، سينڌ سجايان تي ھو ھو،
منڙي ٻولڇ ٻولي، لولي ڳايان لولي.

١. اڱڻ ڪيئي اُجيارو، تون تہ پراڻن کان بہ پيارو
تو ۾ رکيون اتم اُميدون، مونکي تنھنجو آھي سھارو
تنھنجي لاءِ گھُران تي مان دعائون
تو تي فدا آھن مست ھوائون.
صورت ٻالي-پولي، لولي ڳايان لولي.

٢. پيرن فڪيرن تي تو لاءِ مان باسيون ھيون باسون
مس مس مرادون سي پنيون ٿيون دل جو آسيون
تون جو آئين گھر بھار اچي ويئي
خوشيون ڪٽي جڻ ھزار اچي ويئي
ڇا ڏياري ڇا ھولي، لولي ڳايان لولي.

٣. جڏھن جڏھن تون کلين ٿو، منھنجو من ٿو مسڪرائي
جڏھن جڏھن تون ٿو روئين، منھنجي دل تي ڳھبرائي
سائين توکي وڏي حياتي ڏيندو
تنھنجو دک درد دور تي ويندو
سائٿ تيندءِ سوَلي، لولي ڳايان لولي.

٤. تارن ستارن کان سندر، تنھنجي صورت آ شاھاڻي
پنھنجي پسنديءَ سان ايندين، تون پرڻجي پٽراڻي
سھڻي سني تون شل ونڙي آڻين
"موتي" چوي تون شل مؤجون ماڻي

ڏسي پئي لال کي ڏسي. يلا ٻچڙا هن جي اکين جو سج ۽ چنڊ جيڪو ماتا کي روشني ٿو بخشي. تون واپاري ٿيندين ۽ ڪروڙ ڪما ڪندين. ماءُ پٽ کي آسيسون ڏيڻ ۾ ڪابہ ڪسر نہ ٿي رکڻ چاهي. ڏسو اهڙي پياري لولي:-----

ترج- هم تمهين چاهتي هين ايسي (فلم - قرباني)

ٿل- توکي لالڻ ڏيان مان لولي، تون جڳ جڳ جيئين
شل وڏڙو ٿيئين، ماڻي جواني منا ٻول ٻولي.

١. تو لاءِ هيرن جو ٺهرايان هندورو، ڏوري ريشم سندي
مان تنهن ۾ وجهي، لوڏيان لالڻ تون ٿيندين سدورو

٢. تنهنجو چمڪي سدائين ستارو، ڏسي توکي جيئان
چنڊ سورج جيان، منهنجي آهين اکين جو تارو

٣. توکي لڳنديون نہ ڪوسيون هوائون، ڪڏهن دک نہ ڏسين
سدا سکڙا پسين، درويشن جون آهن دعائون

٤. ڪندين سهڻا جڏهن تون شادي، مان بہ نچندس تڏهن
ويندين ساهرن جڏهن، وٺي ايندين سني شهزادي

٥. تون تہ ٿيندين وڏو واپاري، "موتي" منهنجا منا
ڪندين ڪروڙ ڪما، هوندءِ نؤڪر چاڪر چوڌاري.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ جيجل نندپڻ کان لولي ڏيئي ٻچڙي ۾ سُنا سنسڪار پنهنجي آسيسن سان ملائي ڏئي ٿي. ٻچڙو وڏڙو ٿيندو ۽ جڻيون پائيندو. هر هندو ذات ۾ اِهو رواز آهي تہ شاديءَ کان پهرين جڻيون ضروري پائيندو آهي تڏهن ئي هو هندو چوارائيندو آهي ۽ سنڌين ۾ بہ اِهو ئي رواز سنسڪارن جي روپ ۾ هلي رهيو آهي. جڻيو چاهي نندپڻ ۾ پائجي چاهي جوانيءَ ۾ پر ڪي ڪي تہ شاديءَ کان هڪ ڏينهن پهرين بہ جڻيون پائيندا آهن. اڄ ڪلهہ تہ درٻارين ۾ ساموهڪ جڻيان پائڻ جو رواز ٿي ويو آهي. جنهن ۾ ماتا-پتا ٻار کي نندپڻ ۾ ئي جڻيون پائي هن کي سنڌي سنسڪارن

توکي ڏسڻ جي ڏُن ۾ پنوَرن جون ٽوليون آيون
مؤسم جا مست نظارا هر هر ٿا جهانڪِن پيارا
آهن جو توتي فدا - فدا منهنجا موهن منا.

٢. تنهنجو آ سهڻو چيهرو نيڻن ۾ ساگر گهرو
تنهنجي هن ڪومل تن تي آهي ماءُ جو ڏس پهرو
سپنن جا پنک پساري آئي ننڊ نيڻن دواري
مست لڳي پئي هوا - هوا منهنجا موهن منا.

٣. مکڻ ماکي کارايان سهڻا وستر پهرايان
بچائي بري نظر کان چکي چاتيءَ سان لايان
"موتي" مون باسون باسيون، پوريون ٿيون منهنجون آسون
ماڻي تون جڳ جا مزا - مزا منهنجا مِوهن منا.

هاڻي هڪ ٻي لولي ڏسون جنهن ۾ ماءُ ٻار کي مکڻ ۽ ماکي چٽائي هن کي جيون ۾ مٺو ٻولڻ جي آسيس تي ڪري. ماکي سرير کي پشت ڪرڻ لاءِ شکتي ورڌڪ آهي. هيءَ سرير کي بيمارين کان بچائڻ لاءِ، گلازتن کي دور ڪرڻ لاءِ سکشم ٿيندي آهي. سرير تي گهاءُ لڳڻ تي به ماکي لڳائبي آهي. مطلب ته ماکي سرير لاءِ پشتي ورڌڪ آهي. وڏي عمر ماڻين جو مون توکي پيرن کان پني ورتو آهي: - - - - -

ترج - منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو (ڏُن - پاڪستاني)

تل - توکي هندوري ۾ لوڏي مان لالڻ ڳايان لولي.

١. ماکي مکڻ چٽايان توکي ٻولڇ منڙي ٻولي، توکي...
٢. وائه نه کوسو لڳندءِ ڪڏهن سائت ٿيندءِ سولي، توکي...
٣. جهولڻ جوت جڳائي منهنجي ٻٽندس تنهنجي گولي، توکي...
٤. پيرن کان مون پني آ ورتو صورت ٻالي - ڀولي، توکي...
٥. "موتيءَ" وانگي مؤجون ماڻي عمر الولي، توکي...

چوندا آهن ماتا جو من آهي ميڻ. ٻچڙي ۽ ٻچڙيءَ لاءِ ته هوءَ ماس به ڪوري ڏئي. ماءُ ته ٻچڙن کي وڏو ٿي ڏسڻ لاءِ پئي سِکي.

هڪ ٻي منڙي لولي ڳايون:-

ترج- ڪان ۾ جهمڪا (فلم- ساون ڀادو)

ٽل- لالڻ ڏيان مان توکي لولي ٻولڇ منڙي ٻولي
سائين پرسنرام ڀري آ، خالي منهنجي جهولي
ڏيان لال لولي توکي ڏيان لال لولي...

١. مسري مکڻ مان کارايان، ويس وڳا مان پارايان
سوني سندو ٺهرايان، تنهنجو هندورو
جهولي ۾ پڻ جهولايان، لوليون ۽ لاڏا ڳايان
تلڪ لڳايان توکي ٿيندين سدورو
راند ڪرين ٿو، تون وٺي ٿو، ڇڻ لڳي ٿو تو سان روشن جهان
ڳلڙن ڪان پي نازڪ آهين صورت ڀالي ڀولي...

٢. ننڍڙي مان وڏڙو ٿيندين، پڙهي جڏهن تون گهر ايندين
پاس تون ٿيندين پٽڙا، هر امتحان ۾
سنتن لاءِ شيواڌاري، وڏڙن لاءِ آگياڪاري
ڳالهه چيم جا پٽڙا رکجانءِ ڌيان ۾
وڏي عمر ماڻين شال آٺين پٽراٺي پيارا صدقي وڃان
"موتي" تنهنجي در تي قسمت پاڻ ٿئي شل گولي...

سچ آهي ٻولين جي آسيس تا عمر ٻار تي اثر وجهي ٿي ۽ هن کي سنسڪاروان ۽ گڻن ڀريو خزانو ٿي بخشي. هاڻي هڪ ٻيءَ لوليءَ ۾ تہ ٻار ايشور جو روپ ٿيندو آهي جو جو هو ڪوڙ، ڪپٽ، ڇل ۽ وير- وروڌ، اونچ نيچ جي ڀاونا کان پري نرمل من وارو ٿيندو آهي. هن لوليءَ ۾ ماءُ بہ ٻار کي لولي ڏيئي اِهو ٿي چوي تہ تنهنجو من تہ هڪ مندر آهي. مندر جو مطلب نشپاپ، پوتر ۽ جيوترمان. پٽ تون ڀاڳن وارو ٿين. هونئن بہ چيو ويو آهي وقت کان ڀهرين ۽ ڀاڳ کان وڌيڪ ڪنهن کي ڪجهہ نہ ملندو آهي. اِن ڪري جيڪر ڀاڳ ئي ٻلوان ٿيندو تہ قسمت جو ستارو تہ چمڪندو ئي چمڪندو. ڳايو

ڪان واقف ڪرائي ڇڏيندا آهن. سموءِ جٽئي ۾ خرچ جي بچت، وقت ۽ محنت جي بہ بچت ٿئي ٿي ۽ ماءُ-پيءُ کي گهڻي جفاڪشي نہ ٿي ڪرڻي پئي. هاڻي هڪ بي ماتا جي آسيسي لولي ٻڌو:---

ترج- نظر لڳي نہ ساٿيون (فلم- ديس پرديس)

ٽل- نظر لڳي نا ننڍڙي کي، اري هو هو هو هو
جهولن ۾ جهولي، سدائين ڦولن ۾ ڦولي

١. سهڻو سڀاجهو آهي سدورو منهنجي اکين جو تارو
جنهن کي ڏسي پئي جيئان هميشا منهنجي جيءَ جياريو
واهُ نہ ڪوسو لڳندس ڪڏهن گهر جو آ اُجيارو
ساهہ منهنجي ۾ آهي سمايل پراڻن کان ٻي پيارو
جيءَ ۾ جنهن لاءِ جايون جوڙيان
پير ڪٽي اڄ هوريان هوريان
ٻاڪر پائي ڇاتيءَ لايان لوليون لاڏا تو لاءِ ڳايان
تنهنجي پاڻ لاءِ سنتن کي روز ڪيم ارداسون
پنيون آسون، جهولن ۾ جهولي...

٢. جٽيون پاڻ کان پوءِ "موتي" ٿيندي تنهنجي شادي
اِندرپوريءَ کان ايندي تنهنجي لاءِ سهڻي شهزادي
گهورون گهوريندا سيئي گڏ جي ڏاڏو توڙي ڏاڏي
پٽڙن پوٽڙن ڏوهٽن سان ٿيندءِ گهر ۾ آبادي
شير شواجيءَ وانگي سياڻو ٿيندين تون مومل جو راڻو
پنهنجا بنگلا پنهنجون ڪاريون لهندين تون سيني جون سارون
آهي اِها آسيس اسان جي ماڻي شال جواني

مٿين سندر لوليءَ کان پوءِ اڃو تہ ڏسون تہ ماتا کهڙيون ٿي آسيسون ڪري تہ تون ننڍڙي مان وڏڙو ٿي پڙهڻ ويندي ۽ وڏا امتحان پاس ڪندين، سنتن جي شيوا ڪري، وڏڙن جي آگيا مڃين پنهنجو جيون سڦل بڻائج اِهي منهنجون ڳالهيون ياد رکج. هاڻي

اهڙي مٺي لولي ٻه توهان جي سامهون آهي:-

ترز- آ جا ري آجا (فلم - نوري)

ٿل- لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي مٺڙا لولي
جهولڻ ۾ جهلايان ڙي، لولي لولي

۱. ننڊڙن ننڊڙن رانديڪن سان توکي راند ڪرايان
پاڪر پائي چاتيءَ لائي ٻانهن ۾ جهولايان
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي مٺڙا لولي
ساهه اندر تہ سمايان ڙي...

۲. رات پياري تارن واري چنڊ ٿي ساز وڄائي
ننڊ جي راڻي تو لاءِ سياڻي سپنا ٿي سجائي
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي مٺڙي لولي
سيني ساڻ لڳايان ڙي...

۳. ڪومل ٻانهون نرمل نگاهون ڪن ٿيون ڪهڙا اِشارا
"موتي" منهنجي آ آسيسا جڳ جڳ جيئندين پيارا
لولي ڙي لولي مان ڳايان تنهنجي مٺڙا لولي
تنهنجي سينڌ سجايان ڙي...

ماتا ٻار جي سندرتا جي تشبيهہ قدرتي نظارن سان ٿي ڪري جو قدرت قادر جو ڪرشمو آهي ۽ سيني ڪان سندر ۽ منموهڪ آهي. ٻچڙي جون اکيون گلابي گل جهڙيون، چيهرو چوڏس جي چنڊ کان بہ جلويدار آهي اِن ڪري ئي سڄ صبوح جي روپ ۾ پنهنجون ڪرڪيون ڪولي تنهنجو انوپ روپ پسڻ جي چيشٽا تو ڪري. مشڪ اهڙي موهيندڙ جو پريون پرستان مان ٻچي کي پسڻ پيون اچن. ڏسو هڪ ٻي مٺڙي لولي:-

ترز- دل کي ارمان آسوئون ۾ بهہ گئي (فلم -نڪاهہ)

ٿل- پائي پينگهي ۾ ڏيان ٿي لوليون
تيون وٺن تنهنجون مٺيون اچ ٻوليون

هيءَ منڙي لولي توهان بہ:-

ترج- ڪيي کولي نا تجوري کا تالا (فلم- ودائي)

ٿل- تنهنجو کلندو سدائين ستارو

تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو

منهنجي جيءَ جو آهين تون جيئارو تون تہ ٿيندين وڏي

جهول جهولو جهول جهولو جهول جهولو

١. بخمل جان تون ڪومل آ، گلڙن کان بہ نازڪ آ

ڪيڏيون نرم نگاهون ٿئي ڪچڙيون ٻانهون ٿئي

وڻندڙ تنهنجو چهرو آ، جڻ ڪو ساگر گهرو آ

صورت تنهنجي سندر آ، من جڻ تنهنجو مندر آ

سورج وانگر روشن ٿي ماءُ پيءُ جو نانءُ ڪيين

منهنجي آهين اکين جو تون تارو، تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو...

٢. جٽيون جڏهن پائيندين ويس وڳا ٺهرائيندين

پنهنجو پاڻ وٺائيندين مال مڻايون کائيندين

مائٽ مڙئي گهرائيندين نانيءَ کي بہ نچائيندين

ناڻو خوب ڪمائيندين سو ٿيندو جو چاهيندين

بڙلا وانگي سيٺ بڻي تون سيني کي شال وڻين

تون تہ پبلڪ جو ٿيندين پيارو، تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو...

٣. سنبري ويندين شاديءَ لاءِ تون سهڻي شهزاديءَ لاءِ

ماءُ پيءُ گهورون گهوريندا ساهرا پڻ ڏاجو ڏيندا

ساليون سالا خوش ٿيندا پئنچ پليٽون کائيندا

"موتيءَ" کي بہ منائيندا لوليون لاڏا ڳائيندا

ڪريو دل سان دعا هن کي يارو، تون تہ ٿيندين وڏي ڀاڳ وارو...

ماتا ٻارڙي کي ٻانهن جي جهولن ۾ ٿي جهولائي ۽ لولي ڳائي. هن جي هر اِشاري ۽ ٻوليءَ تي اول گهول ٿي وڃي ۽ آسيسا ڪندي چوي ٿي تون ننڊ ۾ بہ پرين ۽ قدرتي نظارن جا سپنا ڏس. هڪ ٻي

شل بري نظر نہ لڳئي، اهڙي منهنجي آسيس اٿئي. ايشور جي توتي مهر وسندي رهي جو ڪڏهن به دک نہ ڏسين. ايڏو لائق ٿين جو وير ٿي دشمنن تي به وجيہ پائين اُهي تنهنجي اڳيان جهڪن ايڏي لياقت توکي ڏاٽي بخشي. ماتا جي آسيس پري هڪ هي لولي بہ ڳايو:-

ترج- اِڪ تارا بولي (فلم - يادگار)

ٽل- ڏيان لالڻ توکي لولي، تون ٻولج منڙي ٻولي
ننڍڙي مان وڏڙو ٿين.
شال جواني ماڻيندين، جڳ جڳ جيئن، لولي لولي لولي...

۱. توکي مست هوائون چاهين ٿيون
تنهنجي در تي ڦيرا پائين ٿيون
سپنن ۾ پريون ڏس توکي
ڪيئن جهولن ۾ جهولائين ٿيون
تون پنهنجي پتا جو پيارو آ
جيجل جو جيءَ جيئارو آ جڳ جڳ جيئين...

۲. تون گهوٽ بڻي گهوڙيءَ چڙهندين ۽ گهر ۾ ونڙي آڻيندين
ساليون سالا سڀ سُهڄ ڪندءِ مومل سان موڄ ماڻي
تنهنجي سونهن سڄڻ اهڙي آهي.
چوڏس جو چنڊ پڻ شرمائي جڳ جڳ جيئين...

۳. توکي بري نظر نہ لڳي ڪنهنجي
آسيس اٽئي پٽڙا منهنجي
"موتي" مالڪ شل مهر ڪري
سڀ اهنجيءَ مان ٿيندءِ سهنجي
ٿي وير وجيہ تون پائيندين دشمن کي نيٺ جهڪائيندين
جڳ جڳ جيئين...

ڍولڻ راهيءَ جي هيءَ لولي بہ منڙي آهي:-

١. تون ڳلابي ڳل اکين جو نور آ
ماٽي شل ڏينهن وار ڏياري هوليون
٢. تنهنجي اڳيان چنڊ چوڏس جو ڦڪو
پسڻ لاءِ تنهنجي سڄ ڪڙڪيون کوليون
٣. تون جيئين جڳ جڳ دعا دل تي ڪري
کير سمجهي پيار جون هي پروليون
۴. مشڪ تنهنجيءَ موهي ”موتيءَ“ کي ڇڏيو
ڏسڻ آيون اچ پيرن جون ٽوليون.

ماتا پار ۾ ايشور جو روپ ئي پسي ٿي. هن جي صورت، مورت، راند، ٻولي، انگ جي هر چيشٽا ماءُ کي ئي نہ پر هر ڏسڻ واري کي لُبائي ٿي وٺي. ماءُ لاءِ ٻار جيون جو سهارو، جيئڻ جو جيئارو، ساهہ کان وڌ ستارو آهي. شل جيئي ۽ هن جي جيون ۾ سدا سک سمايو رهي. اچو تہ هڪ ٻي نئين لولي ڳايون:-

ترج- دشمن نہ ڪري دوست ني وو   (فلم-آخر ڪيون)
ٽل- ڀڳوان ڪري جيئندو رهين لال دلارا
آسيس آ اِها منهنجي جيون جا سهارا
١. توکي ڏسي لڳي ٿو ڀڳوان ويو اچي
تون راجڪمارن جيان لڳين ٿو پيارا
٢. تنهنجي ڪلڪ سان سارو تن-من منهنجو ڪِلي
موهين ٿو پنهنجي مشڪ سان او جيئڻ جا جيارا
٣. مون توکي نپايو آ وڏي پريت پيار سان
سانڍيو مون توکي ساهہ کان وڌيڪ ستارا
۴. اکين ۾ آس آهي دل ۾ آ تمنا
شُڪر ”موتي“ ملن توکي دنيا سندا سارا

سنڌو سنسڪارن مطابق ماتا ٻچڙي کي لوليءَ ۾ سالن سالن جا شُهج ماڻڻ، ونڙيءَ سان مؤجون ماڻڻ جون آسيسون ٿي ڪري.

۽ بهادري ڏيکاري اڳوڪيءَ ويل ديش جي ڪم اچي ديش جو نانءُ
روشن ڪرڻ جي آسيس پنهنجي انترمن سان ٿي ڪري. ٻول منڙا ۽
سولا آهن. ”پرسرام ضيا“ هڪ اعليٰ شاعر هئا جن جا ڳيتيءَ پريا
ٻچن ۽ گيت عام ۾ خاص جڳهه والارين ٿا. هنن ٻارڙن لاءِ به گيت ۽
هيءَ لولي به لکي توهان به پڙهو:-

تل:- لولي لعل لولي، ڏيانءِ لعل لولي،
وڏي عمر ماڻيندين، تون ماڻي اَلولي.

۱. هندورن ۾ جهولين تون سدا سُهڄ ماڻين،
راجا ٻڻي شل پٽ راڻي آڻين،
هلي تنهنجي ڄڄ سان، او پرين جي ڪا ٽولي.
لولي لعل لولي...

۲. تنهنجي بخت جو شال چمڪي ستارو،
جهُڪي تنهنجي قدمن ۾ هر شان وارو،
تنهنجي در تي قسمت ٿئي پاڻ گولي.
لولي لعل لولي...

۳. ڪندين ديش شيوا وڏو وير ٿيندين،
ڪتب ملڪ پنهنجي کي اوکيءَ ۾ ايندين،
اڳهائي ڏٺي شال هيءَ منهنجي ٻولي
لولي لعل لولي...

(پرسرام ”ضيا“)

در اصل مونکي گهڻين لولين جي درڪرار هئي ۽ لوليون ملي
ـه سگهيون پر چوندا آهن ته ”همتي مردان، مددي خدا“ جي چوٽي
ساڪار ٿي. مون وٽ ”ڪمل ڀڳت“ جي فون آئي ته منهنجو ڀڳت
جو پروگرام دوردرشن تي رات ڏهين بجي ايندو توهان ضرور ڏسندا
۽ اوڙي پاڙي کي به ٻڌائيندا. مونکي تمام خوشي ٿي ته ڀاءُ ”ڪمل“
مونکي ياد ته ڪيو.

لولي او ٻچڙا لولي، لولي لولي
جيئين منهنجا پاررا هيئڙي جاهاررا
دل جا ڏلارڙا، منهنجي من ٺارڙا
لولي...

١. لکي پڙهي تون لائق ٿيندين
ابي امڙ کي سوَ سک ڏيندين
ماٺيندين لال الولي... لولي...

٢. منهنجي اکين جي تون ئي جوتي
مان سپ ۽ تون منهنجو موتي
سائين پري ٿم جهولي... لولي...

٣. تون چائين مان ماءُ سڏايان
ڪيڏو سک ۽ آنند پايان
سونهن ڏسي تنهنجي ٻولي... لولي...

۴. سنڌي آهين، سنڌي رهندين
نانءُ سنڌيت جو روشن رکندين
ٻولج سنڌي ٻولي، ٻولج پنهنجي ٻولي... لولي...

مٿين لولي سنڌي ساهتيڪار ۽ ساعر ”ڍولڻ راهيءَ“ کهڙي نہ مٺن شبدن ۾ لکي آهي. سچ آهي ڪنهن بہ ڏن، سمپتيءَ کان ماءُ لاءِ ٻار ئي املهہ آهي ۽ جيئن ئي هو ماءُ تي نهي. ٻار سان ٻار بڻي آنند ٿي ماڻي ۽ جيئن سپ ۾ موتي محفوظ رهندو آهي تيئين ٻار بہ ماءُ جي گود ۾ اوترو ئي محفوظ رهندو آهي. سنڌي ٻولي ٻولڻ لاءِ تہ جنم کان ئي هن کي سنڌي اکرن جا پرلاو ڪنن تي پوڻ کپن جيئن هو جهٽ اکرن کي جهٽي وٺڻ ۾ سڪشم ٿيندو.

هڪ ٻي لولي جيڪا ”پرسرام ضيا“ جي لکيل آهي تمام سندر ۽ آسيس پرين شبدن ۾ اُٽيل آهي. ماتا ٻار کي راجا جي روپ ۾ شان وارو ٿي جيون ۾ ترقي ڪندي، ديش شيوا ڪندي، پنهنجي همٿ

ڇڏي. توهان به ٻڌو:-

نياڻين لاءِ لوليون =-

ترج- يهه پردا هٽادو (فلم- ايڪ قول دو مالي)

ٿل- او ڀاڳن واري نياڻي تون ٿيندينءَ هردم سياڻي
منهنجو سائين پرسنرام تنهنجو ڀاڳ ٻڌائيندو
اڙي او ڀاڳن واري بيبي توکي ڀاءُ پڻ ڏيندو

۱. سهڻي سڀاجهي صورت تنهنجي لڳي ٿي ڀالي ڀولي
ڇڻ تہ لڳين ٿي هور پري تون وٽي ٿي تنهنجي ٻولي
صورت پي آهي شاهاڻي تون شال جواني ماڻي.

۲. ڪنهن ڏينهن ايندينءَ سنتن درتي پري پتاشن جهولي
ڀاءُ نندي کي ڪڇي گود ۾ ڏيارينديءَ تون لولي
اُتي امرت ويل نماڻي پڙهجانءَ گرن جي ٻاڻي.

۳. گهوٽ چڙهي گهوڙيءَ تي ايندءِ ٿيندءِ جنهن ڏينهن شادي
"موتي" پٽڙن پوٽن سان گهر ۾ ٿيندءِ آبادي
تون ٿيندينءَ ڪنهن ڏينهن راڻي سمجهي وڃ ڳالهہ سياڻي.

هيءَ لولي "ساڌ موتيرام" جي لکيل آهي جنهن ۾ جنم کان وڏي پري ٿيڻ جي آسيس ڪئي وئي آهي. تمام دِلي آسيسون هن لوليءَ ۾ سمايل آهن.

مائر ڌيئرن کي نياڻي چونديون آهن ۽ هن کي لاڏ ڪوڏ سان نپائي نازن نخرن سان وڏو ڪنديون آهن. جو نياڻيون تمام سڀاجهيون ۽ ڪومل ٿينديون آهن. اُنهن جا وار سنوارڻ، چوٽيون ڪرڻ، سرمو ڪجل لڳائڻ تہ ڇوڪرين کي ئي نهي. فيشنيبل فراڪ، فراڪن ۾ نوان-نوان ڊزائين هجن اهڙي ماءُ جي منشا ٿيندي آهي. ڇوڪريون ڇوڪرن کان وڌيڪ ڌرمي ويچارن جون ٿينديون آهن. اِن ڪري وڌيڪ مانيٽيون ۽ گڻن پريون ٿينديون آهن. ڇوڪرين جي سونهن بہ جلويدار ٿيندي آهي. اُن جو ماءُ ڇوڪري کان وڌيڪ

سان گڏ مونکي ويچار آيو تہ ”ڪمل“ وٽ بہ لولين جو جکيرو تي تو سگهي جو هي سنگت ۾ ٻچڙن-ٻچڙين کي لوليون ڏيندا آهن.

مون ”ڪمل“ کي وينتي ڪئي تہ جيڪي لوليون هنن وٽ هجن مونکي ٻڌائن جو مان لولين تي ڪتاب لکي رهي آهيان. ”ڪمل“ چيو ها مون وٽ لوليون تہ آهن پر مونکي پڳت لاءِ ٻاهر سُياڻي ئي وڃڻو آهي. هاڻي تہ هيڪارين منهنجي ننڊ ڦٽي پئي. مون چيو توهان اچي ڏيئي سگهو تہ تمام سُٺو نہ تہ مان ئي اچان. ”ڪمل“ چيو مان لوليون هٿ ڪري توهان وٽ خود ايندس ۽ پاءُ ”ڪمل“ اهو ڪرشمو ڪري ڏيکاريو. پنهنجي قيمتي وقت مان ٽائيم ڪڍي هو نهنو، نماڻو ۽ سباجهو اِنسان منهنجي گهر کهي آيو. مونکي تہ اکين تي وشواس ئي نہ ٿيو. جو هو تمام بزي ٿا رهن ۽ اچ ڪلهہ ڪير ڪنهن جي مدد ڪرڻ بہ گوارا نٿو ڪري ”ڪمل“ مونکي ڪافي لوليون آڻي ڏنيون ۽ ٻيون بہ ڳولهي ڏيڻ جو واعدو ڪيو آهي.

”ڪمل“ مونکي اِهو بہ چيو تہ توهان جو ٽاپڪ ”هٽ ڪي“ آهي. ٻي ڳالهہ تہ مون چيو مونکي نياڻين لاءِ لوليون کپنديون هيون ڇا سنڌيءَ ۾ اهڙيون لوليون ڪونهن؟ هندي فلمن ۾ تہ آهن جن جو مون نياڻين جي ڪري ذڪر ڪيو آهي.

”ڪمل“ چيو مان تہ نياڻين کي بہ اُن شدت سان ئي لوليون ڏيندو آهيان جيتري شدت سان پٽڙن کي. اڄ سنڌي سماج مان پٽ ڌيءُ ۾ فرق ڪرڻ جي ڪُرسم ڏکجي چڪي آهي. پاڻ نياڻيون ماءُ پيءُ جو وڏيک نانءُ روشن پيون ڪن. چاهي اُهو پڙهڻ ۾ هجي چاهي نوڪري ڪرڻ ۾، چاهي گهر گرهستي سنڀالڻ ۾ هجي يا سس-سهري ۽ ماءُ پيءُ جي شيوا ڪرڻ ۾ مون وٽ آهن ٻچڙين لاءِ لوليون. مونکي بيحد خوشي ٿي جو ”ڪمل“ منهنجي گهر تي پيرڙا گهمايا پر نياڻين لاءِ لوليون ڏيئي منهنجي وڏي مشڪل آسان ڪري

۱. لکن کروڙن وارو ملندو توکي گهوٽ گهراڻو
پنهنجا بنگلا پنهنجيون ڪاريون اهڙو سڄڻ سياڻو
نوڪر چاڪر حڪم مڃيندءِ ڏيندينءِ تون سيناڻي
۲. هيرن سان تون رانديون ڪيلين پائين موتين مالها
ساهرن تي شل سائٽ پوندءِ بخت به ڏيندءِ بالا
سڀي سون سان سٽيل هوندينءِ سُڪڙا ڏيندءِ ساڻي
۳. گهوٽ پنهنجي سان گڏجي گهمندينءِ ديش وديش ولائت
ملندءِ "موتي" سوين سوکڙيون ڏسي ڪائنديئن حيرت
سئر ڪندينءِ سنسار سڄي جو ياد ڪجانءِ هيءَ واڻي

لوليءَ ۾ ڪنهن به ديش جي سنسڪرتي ۽ ٻولي، حقيقي ۽ عوامي زندگي، ڌرم، ريتين-رسمن، اُتان جي ماڻهن، ڏڻ وارن جو چتر چٽيل هوندو آهي جيڪو لوڪ گيتن وانگر لوليءَ ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. جيئن جهانسيءَ ۾ لڪشمي بائيءَ جي بهادري جو ذڪر ضرور ايندو، مهاراشٽر ۾ شواجيءَ جي وير رس جو ياءُ پريل هوندو، راجسٿان ۾ مهاراڻا پرتاپ ۽ ڀيلن جي بهادريءَ جا قصا ايندا آهن. تيئن سنڌو سنسڪرتيءَ جو اِتهاس ۾ سونن اکرن ۾ لکيل ورقن جا قصا به ضرور ايندا آهن. جيئن ته سنڌو نديءَ جي سڀيتا چوائي ٿي، انڊس ويلي سوليزيشن، موهن جو دڙو، جي سنڌو سنسڪرتي پنج هزار سال اڳ جي سڀيتا ۾ لکڻ-پڙهڻ ڄاڻيندا هئا ۽ ويدن ۽ ديول سمرتي، جل جيوتي، پپر، تلسي، ديوتا پوڄا وغيره جا قصا به لوليءَ ۾ اچن ٿا. ان کان انڪار نٿو ڪري سگهجي سنڌو سنسڪرتي ئي اسان جي نند-پڻ جو هندورو، جوانيءَ جي مستي ۽ ٻڍاپي جو تيرٿ آهي. ڏسو هيءُ بهادريءَ سان پريل ماءُ جي لولي:----

لولي ڏيان لولي او ننڍڙا توکي لولي
هر هر وڃان گهولي ٻچا توکي ڏيان لولي

ڏيان رکي هن جي سونهن وڌائڻ جا جتن به ڪندي آهي.
ماءُ يا سنتن جي نياڻي کي لولي بي به آهي:-
ترج- دو ديواني دل دل کي (فلم- گووا)
ٿل- تون سائي ساڙهي پائي ۽ گجرو لڳائي
ويندين ۽ تون ويندين ۽ مومل سسرال...

۱. گهوٽ چڙهي موٽر ۾ ايندءِ لاڏ ڪوڏ مان گهر ۾ نئيندءِ
ڏسي نات نخرا ۽ نات

۲. پڪچر ۾ بئي گڏجي ويندا، ربڙي ملائي چولا کائيندا
هٿ ۾ هٿ ڏيئي گڏجي گهمندا بئي

۳. فوٽو ڪڍائڻ باغ ۾ ويندا، شاپنگ لاءِ بزار ۾ ايندا
هزارن واري ساڙهي کا نيري کا ٻاڙهي

۴. سس سهرو تو تان صدقي ويندا هر هر ”موتي“ گهورون گهوريندا
هيرن سندا هار ملندءِ هزار.

واهه پائي واهه نياڻيون ته چايون ۽ ساهري به پهچي ويون. اُتي سک پيون ماڻين. هر ماءُ پيءُ جي اِها ئي تمنا هوندي آهي ته پوءِ چو نه اهڙي آسيس ڪن. نياڻي وڏي ٿي گهمي گهتي، کائي پئي، پنهنجي گهوٽ سان خوش رهي اِهائي آسيس وڏي آهي. هيرن موتين سان جهنجهي رهي ۽ سس سهري ۽ پتيءَ جي پياري رهي.

نياڻيءَ جي قسمت زوردار رهي، هوءَ لاڏ ڪوڏ ۾ پلجي ۽ بنگلن ۾ رهي ۽ ڪارين ۾ گهمي، نوڪر چاڪر هن جي چئني پاسي شيوا لاءِ پيا واجهائين. گهوٽ سان وديش گهمين، خوش رهين اِهائي آسيس سنت ۽ ماتا گهري ٿي هن لوليءَ ۾:-
ترج- جو رات کو جلدي سوئي (فلم- بن مان کي بچي)
ٿل- او قسمت واري نياڻي، دنيا جون مؤجون ماڻين
لاڏ ڪوڏ مان منڙي منهنجي، تيندين ۽ تون پٽ راڻي

منهنجا لال مٺي ننڊ سمهي رهو،
خدا ڪري منهنجو گل پنهنجا هٿيار سنڀالي،
معنيٰ تلوار، بندوق ۽ ڪٽار.

۴- واقعاتي لولي

لولين ۾ واقعات، ماحول، روايتن جو ذڪر هوندو آهي:-

ٽيندين ٽيئونرام جيان ۽ ٽيندين ليلاشاهه،
نانڪ نرنڪار ٽي ڏيکاريندين سڀ کي راهه،
سي تہ سيئي ڏيندا توکي گيان سنڌي لولي. لولي...

روائتي لولي

اڳئين زماني ۾ واپاري واپار سانگي سمنڊ پار غوراب مال سان پرائي پرديس ويندا هئا تڏهن پالدار ٻيڙيون هونديون هيون. سفر ۾ مهينا لڳي ويندا هئا، گهڻو ڪري مينهن جي مندن ۾ ئي واپاري گهر موٽندا هئا. پر جڏهن هوائون سٺيون نہ هونديون هيون تہ هو هيڪارين دير سان گهر پهچندا هئا. جيئن ستناراڻ جي ڪٿا ۾ آهي تہ واپاري ۽ هن جو ناٺي ڪافي ڳچ وقت ڪان پوءِ گهر پهتا. اهڙيءَ طرح سهاڳڻيون ورن لاءِ باسيون باسينديون هيون، جنهن ۾ دل جا سور لولين جي روپ ۾ چونديون هيون، جنهن ۾ پيار ۽ وڇوڙي جو احساس پريل هوندو هو. ڏسو ور لوليءَ جي هڪ روپ جنهن ۾ ورهي نايڪا نائڪ کي لوليءَ جي روپ ۾ پنهنجا ڏک ٿي سلي :-

لولي لولي، مان آهيان تنهنجي گولي،
جهلي اٿم جهولي، لولي لولي لولي،
توکي چوان لولي،

۱. وڻن جهليو ٻور، مارو ٿيم دور،
وڌيو دل جو سور،
توکي چوان لولي،

١. وڏو ڏيندين نيتا ڏيندين وير جواهر لال
شواجي ۽ راڻا جهڙو پٽو پهلوان
ماتا تنهنجو مکڙو ڏسي سدا ڳائي لولي. لولي...

سنڌ کي جاگرافيءَ جي لحاظ سان پنجن قدرتي ڀاڱن ۾ ورهايو ويو آهي:- سرو، وچولو، لاڙ، ڪڇ ۽ ڪوهستان. هر هنڌ جي ٻولي ڳالهائڻ ۾ ڪجهه بدليل سُر هوندا آهن. سري واري ڀاڱي ۾ لوليءَ جو قسم ڇيو ويو آهي. جيئن هڪ لولي هيءَ به سرائڪي ٻوليءَ ۾ هت نه صرف ٻارن لاءِ پر ڪجهه عشق مجازي لولين جي جائزي واريون به آهن.

٢ - مجازي لولي

١. اُيي دا جوڳي ڪوئي لا ڙسدا اٿا
دیس وسئي ڪوئي موتي دا داٿا، مارو لولي، بگالولي
٢. اُيي داپکي، جهڙلهيدا مينهن
ميت جو ملان اچ، جمع ڏينهن بگالولي، مارو لولي
(نوٽ) مٿين لوليءَ ۾ به انترا آهن.)

بگالولي، مارولولي هر بار پچاڙيءَ ۾ ڏُهرايو ويندو آهي. هيءَ سرائڪي ٻولي ۾ آهي، اهڙيءَ طرح:-

٣ - شاعراڻي لولي

هندو ماءُ جي لوليءَ ۾ هڪ ٻي آسيس ڀريل لولي :-
پٽ پهلوان ڏيندين، مايا ۾ مهربان ڏيندين،
ڪيٽي وڏن ڳٺوان ڏيندين، ديالو دياوان ڏيندين،
اِها لال لولي ڏيانءِ، اها لال لولي ڏيانءِ.

هر ماءُ جيڪا ڪنهن به ديش، ذات يا صوبي جي هجي اُتان جون سيني جون لوليون الڳ - الڳ ٻولي ۽ سُرن ۾ آهن پر سيني ۾ ماءُ جي آسيس ۽ جذبا آهن. بلو جي ماءُ جي لوليءَ جو روپ ڏسو :-
لولي منهنجي لاڏلي ٻچي کي،

سادي سودي ٻوليءَ ۾ محبوب جي وڇوڙي، انگل آرن ۽ ناز-نخرن جو ذڪر ٿيندو آهي. انهن لولين ۾ دلي تمنا، سڪ، پيار ۽ محبت جو اظهار آهي. نائڪا کان جُدائيءَ جو درد نٿو سٺو وڃي. چوي ٿي تنهن کان تہ موُت اچي جو سانوڻ ۾ وڇوڙي جو درد وڏي ويندو آهي:-

پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
ستان آوڻ چوڙيا، سانوڻ موت ماري
پر وري نايڪ سان ملڻ جي چاه رکندي موت بہ نٿي چاهي:-
پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
هيڪر جو ملون، ڳهر موت ماري،
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.
حجت ڪري ٿي چوي چو پلا تون ڳالهائين نٿو، تنهنجو وات چا ڪنهن سبي چڏيو آهي. هيءُ تہ دل جو سوُدو آهي، مون توکي زور تہ نہ ڪيو آهي. مطلب تہ پريم، عشق ۾ عاشق معشوق ۾ برابر پريم هجي. تاڙي هڪ هٿ تہ نہ وڄندي آهي. ڪنهن عاشق چيو بہ آهي:----

"دونو طرف هئہ آگ برابر لگي هئي."
ورهہ نائڪا چوي ٿي :-
پار دريائون، ڪوئي تتر تنواري،
ان سڳ بيني هان، وچ ويسر پولي
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو،
تون نہ آلاوين، تيڏا وات ڪنهن سيتا
دليان دا سودا هي، مين تيکون زور نهين ڪيتا
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.
نائڪا چوي ٿي، جيڪو چلهہ تي سو دل تي، تون ڪمائڻ نہ بہ ويندين تہ اُن ڪوٽ کي مان واليون وڪڻي پورو ڪندس، پر پرديس

٢. وڻن جهليا ٻير، چمان تنهنجا پير،
ڏسان ويئي سير، لولي لولي لولي،
توکي چوان لولي،
٣. وڻن جهليا انب، ڏنا تئي ڏنب،
دنگائي وئين دنگ لولي،
توکي چوان لولي.

سُهاڳڻ جو سور سهڻ ڪان پري آهي. هنديءَ ۾ ٻه وره نائڪا جي لاءِ گهڻيئي گيت رچيا ويا آهن. نائڪا سُڪندي تي وڃي. هن جي بک پياس ختم ٿي ويئي آهي. بس نائڪ کي ڏسڻ جي چاهنا ۾ جي رهي آهي. ياونائن جي سيلاب ۾ وهي تي چوي:-

٤. ڪان ڪاڏم ماني، مان تنهنجي ٻانهين،
دلبر! آءُ ني.....
٥. ڪڏهن ايندين هت، توکي ڏسان نت
چريو ڪيئہ چت....
٦. توکي سنڀالي ساهه، ڪير ڪندو ڳاهه
توسان آهي چاهه....
٧. کهڙي وئين ڪم دير نہ لاءِ دم
باقي بچيو آچم....

مٿين سٽن ۾ ياونا جي جوت جلي ورهي نائڪا جي لولي بڻي ٿي پوي. هنديءَ ۾ ٻہ ورهي نائڪائن جو اهڙو ورڻن آهي جيئن رام جي ويوڳ ۾ سيتا جا چيل دوها ۽ چوُپاين ۾ تلسيداس جي ڪويتا ۾ پرڪٽ ٿيا آهن. سيني ڪان ياوُڪ ۽ سچيو ورهہ جو ورڻن راڌا جو ڪرشڻ لاءِ ورهہ تڏهن تو ملي جڏهن هو متراڏيش تي هليو تو وڃي. راڌا جا گوپيون ۽ گابون ٻہ ڪرشڻ جي ورهہ ۾ اُداس ۽ بي جان آهن.

ڀر لولي

مجازي لوليءَ جو ٻيو روپ دل گهرين دوستن لاءِ چيل آهي.

لنئہ ڪانگل مني لات.

سينگاري لولي :-

شاعر پنهنجي محبوب لاءِ شاعريءَ رستي سينگار جا بيت چئي نائڪا يا نائڪ لاءِ عمديون ۽ ڪلپنا سان ڀرپور سينگاري نموني ۾ تشبيهون ڪري اُن کي ياد ڪري پوءِ وڇوڙي جو وقت ملن جي وقت جون يادون ياد ڪري پنهنجي ڏُکي وقت کي سُکي وقت جي ڪلپنا سان سُکي بڻائيندا آهن :-

تون هلي آءُ سڄڻ، تون هلي آءُ
تنهنجون يادون تم جان ۾،

هنديءَ ۾ بہ سورداس راڌا ڪان ڪرشن کي ڪانگل جا سنديش پهچايا آهن. اِن لاءِ هن کي کير کنڊ ۽ سون جي چنهنب مڙهائي ڏيڻ جي رشوت ڏئي ڪرشن جي راس ليلا جي وقت کي ياد ڪري پنهنجي وڇوڙي جي درد کي گهٽ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

ميگهدوت ۾ بہ ڪاليداس ميگهن يا بادلن کي سنديش واهڪ بڻائي نائڪا کي پنهنجي من جي ڀاوناڻن جي اُدگارن جو اظهار ڪيو آهي. صرف سنڌيءَ ۾ ئي نہ، هر ٻوليءَ ۾ اهڙيون شاعريون، بيت، ڪويتائون ۽ گيتن جي صورت ۾ سنديش پهچايا آهن.

واقعاتي لوليءَ جا ڪجھ ٻيا بہ مثال هيٺن آهن:- ڪن واقعن، حادثن جو اُپار ۽ للڪار بہ هوندي آهي.

هن لوليءَ جو مثال عارب ماڇيءَ جو آهي. چيو ويو آهي تہ عارب ماڇي گهوٽڪي سکر جو رهاڪو هو. هو بهادر هو. هن جي سورهيائيءَ جي ساک هئي. هيءُ رُڃ مڙس هڪ جهيڙي ۾ مارجي ويو. هن جي وڇوڙي ۾ سندس زال نوران ڪارا ڪپڙا پائي پارڪيندي لولي تي ڏئي:-----

عارب جي هوندي، نوران پٽڙو هندايو،

نہ وجڻ ڏيندس:----

لاڙ جو ويندين، وڃ ڪيا جو ڪريسن
ماندا جو تيسين، بينا ڏينهن ٻٽيسين
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو....
لاڙجو ويندين، تيڪون وڃڻ نہ ڏيسان
ڪنان ڏيان واليان، تيڪون ويڇ ڪويسان
سهڻل لولي لو، جاني لولي لو.

شاعراڻي لولين جا قسم

سُرائتي لولي   سينگاري لولي   مذهبي لولي

سُرائتي لولي :- اِهي لوليون جيڪي سُر مومل، سر سسئي، سر سورٺ وغيره جي سُرن ۾ چيل آهن. ڪانگل کي نياپا ڏئي پنهنجي جذبن جو اظهار ڪرڻ انهن جا ڪجھ مثال بہ آهن :-

لولي سسئي پنهون، وراڻي، هوت پنهل تون هيڏي آءُ
پنهل منهنجو وير پري ڏيرن مون سان ڏاڍ ڪري
ڏوٻڻ چڏي ڏار ڪري ڪيڏي تي آ مون سان ڪار
هوت پنهل تون هيڏي آءُ.

ڪانگل لولي :- ڪانگل کي پنهنجا سنيها نايڪ تائين پهچائڻ لاءِ نائڪا ڏئي تي:-----

لات- لئہ ڪانگل مٺي لات ڪنڌ کير تنهنجي وات
سچي ڪرمون سان بات ڪڏهن ايندا مون پرين،
ويجهو اچي ويهہ تلي ڏيئي پٽڪي،
مکيل گهٽي گيهہ سين لولي وٺ سپڪي،
ٻَڙه ٻَجيون ٻَالهيون، مون سان ويهي مُرڪي،
ڪرم چپ چپات، ڪڏهن ايندا مون پرين

مهري وارا نينگر، ڳڌي آوين منائي،
پاکر ۾ پاوئين، پڻ ڏيوئي پڻائي،
مارو لولي ڏيوان، مني لولي ڏيوان.
لوليءَ ۾ ڪيڏائڻ ۽ ڪوڏائڻ جو ذڪر به ٿيندو آهي جيئن
ابو جڳ جيئي شال وڏي وڏو ٿئي،
وڳو وٺي جيجل ڪي مهڙ منجهان ڏي.
لاڏ ڪوڏ ڪرڻ ٻار سان ماءُ جو ئي ڪم آهي ڇو جو ٻار ننڍپڻ ۾ چوويهہ ڪلاڪ ئي ماءُ جي سهاري تي رهي. ماتا جي ڪير پيارڻ، ٻار کي مالش ڪري اسنان ڪرائڻ، لولي ڏيڻ ۽ هن سان راند-روند، نٽ-شٽ ڪرڻ. انهن سيني ڪمن جو ذڪر لوليءَ ۾ ڇوڄ سان ٿيندو آهي. بس آهي سڀ آسيس ۽ دُعا. وڏڙو ٿي ڇا بڻجندين.

هيءَ لولي "ڊاڪٽر ديال آشا" لکي آهي توهان به ڳايو:----
پڙا پيار مان ڏيان توکي لولي،
وڃان تو تان هر هر گهولي،
١. لکي پڙهي هوشيار تون ٿيندين
قوم پنهنجيءَ جي ڪم تون ايندين
پريو پريندو تنهنجي جهولي
پڻ پيار سان ڏيان توکي لولي.
ماتا ٻار کي پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيڻ ۽ بهادر ٿي ديش جي ڪم اچڻ جي آسيس ٿي ڪري. ٻارڙو ٿيندو آهي ته چوندا آهن.
"وڏي واڙي لڳي پاڳ"
مطلب ونش وڌڻ تي سڀ خوش ٿيندا آهن ۽ ٻار تان ٻلهار-ٻلهار پيا ويندا آهن. ماتا ٻار کي وڌندو ڏسي ول جو مثال پيش ٿي ڪري. ول ٻين وڻن-ٻوٽن کان وڌيڪ جلدي وڌندي آهي، خاص ڪري مينهن جي موسم ۾ ڇو جو هن کي جام پاڻي ملندو آهي. ٻار

عارب مري ويو تہ، نوران ويس متايو،
جانب لولي...
اُنڙ جي ڪڙتي نوران، لٽا تي سٽي
اُهي جايون ڏسي نوران رت پئي روئي
سهڻا لولي...
واه انڙ ڏاڏو وهي تو پورن ۾
عارب مري ويو، نوران پئي سورن ۾
سانول لولي...
ڪرڙي گهوڙيءَ متان گلڙن جو گاشو
چڙهي ڏسان ڪوٽي تي، عارب جو لاشو
ڍولڻ لولي...

ماءُ جون ڪجھ ٻيون آسيسي لوليون :-

ماءُ ٻارڙي کي وڏندو ڏسي ڪيڏي نہ خوش ٿيندي آهي. ماءُ لاءِ ٻاريلي پٽا ٻہ ٿهي وڃي تہ ٻہ هن لاءِ تہ ٻار ئي آهي. ٻار کي وڏندو ڏسي ماءُ جا نيڻ ٺرن ٿا. خوشي ڇلانگون ماري ممتا لُٽائي ٿي. ماءُ جي ٺرڻ، خوش ٿيڻ ۽ آسيس جي جذبي ۾ روز مرھ جون ڳالهيون هونديون آهن. اِهي ئي دعائيہ لولي ٻار لاءِ دعا يا آسيس جو روپ آهن.

ناري دي پرتي، هاري هرڙا کهيندا،
سونيا پنجاليان، موتي ٻچڙا چڏيندا،
مني لولي ڏيوان، مارو لولي ڏيوان.

اڳوڻي زماني جي لولي آهي تہ ٻار وڏو ٿي هر ڪاهي، ٻج ڇٽي ماءُ پٽ لاءِ اِهائي دعا ٿي ڪري ٻار سکيو ستايو ٿئي، سُکي جيوت گذاري، هن کي چمي چٽي پاڪر ۾ پري ٿي، هن سان نت شت ڪري هن جا انگل آرا خوشيءَ سان سهي ٿي. پاڪر پائي چوي ٿي:-

ڪيڏي منڙي لولي آهي. ڪرشن ڳهري ننڊ ۾ آهي پر وچ وچ ۾ چرڪ ڀري ٿو تہ يشودا هن کي ٿپوري وري لولي ڳائي سُمهاري ٿي. ڪرشن اوتار هو پر هن مانو تن جون سڀ سهج پرورتيون ڪيون آهن. هڪ ماءُ کي ٻار لاءِ ٻار کي ماءُ لاءِ نينهن جي ڏوري آهي لولي. ماتا ٻار کي لولي ڳائيندي وڏو ٿي چا ڪرڻ جي آسيس ٿي ڳهري، ڏسو هڪ مثال:-

پٽڙا پيار مان ڏيان توکي لولي،
وڃان تو تان هر هر گهولي،
ڊُکين جي تون ڪندين شيوا،
پريو ڏيندءِ منڙا ميوا،
سدا سچ جي ٻولج ٻولي،
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي....

لوليءَ ۾ ڪيڏا رتن ڀريل آهن. رتن جي کاڻ ماتا ٻار جي جيون ۾ اوتي هن ۾ سنڌو سنسڪارن جو ٻج ٿي ڇٽي. ڏسو مٿين لوليءَ ۾ ڊُکين جي شيوا، سچ ڳالهائڻ سڦل جيون جا سوتر آهن. لوليءَ ۾ سپنن، پرين، چنڊ، تارا، وڻ، گل، ٻوٽا سيني جو ذڪر ٿيندو آهي گهڻو ڪري مندن جو بہ ذڪر ٿيندو آهي. سنڌ هند ۾ڇهہ مندون ٿينديون آهن جنهن ۾ گرمين جي بہ ڀهري جنهن کي منجهند بہ چئبو آهي. گرميءَ سبب ننڊ بہ ڳهري اچي ويندي آهي. ٻارڙن کي اهڙي ئي لولي ماتا ڳائي ٿي سُمهاري :-

چيٽ جي ٻپهري آهي،
ساتہ ڳهري آهي،
هندوري ۾ جهول، جهول، جهول پيارا هندوري ۾...

ا. سپنن جا سُهڻا پنک پساري،
آئي آنندرا تنهنجي نيڻن جي دواري،

جي پرورش بہ ڪٽنب ۾ سنڀال سان ٿيڻ تي هو تندرست ۽ ٻلوان ٿيندو.

ول وانگر تون وڌندو رهندين،
ڏکيو ڏينهن نہ ڪڏهن ڏسندين،
ستگرو ڪندو تنهنجي سولي،
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي....
موهن منهنجا پيارا پيارا
منهنجي اکين جا ٻئي تارا
ناناڻي آئي تو لاءِ چولي
پٽ پيار مان ڏيان توکي لولي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ رواز آهي تہ ٻار جڏهن ڄمندو آهي تہ ناناڻا چوليون، چڏيون، سمهڻ لاءِ رلڪا وغيره ڏيندا آهن. لوليءَ ۾ ناناڻي آئي تو لاءِ چولي، جيڪو ريت رواز آهي اُن ڏانهن اشارو ٿي ڪري.

ٻارڙي کي ڪرشن، موهن، ڪنئيو، بنسيءَ وارو ۽ من موهن وغيره چئي پريم سان پڪاريو ويندو آهي ڇو جو ڪرشن جون ٻالپڻ ليلائون تمام مشهور، دلچسپ ۽ من کي موهيندڙ ٿينديون آهن. يشودا مئيا ڪرشن کي جهولي ۾ جهولائي سمهاري ٿي پر هوءَ وري-وري اکيون کولي ماءُ کي سمجهائي ٿو تہ مان اڃان سمهيو ڪونہ آهيان. سورداس جي لولي ڳائيندي، ڪرشن کي ٿپوري سُمهاريندي ماتا لولي ٿي ڳائي:-

يشودا ڪانها ڪو پالني ۾ سُلائي،
هلرائي، دلرائي، ملهرائي جوئي سوئي ڪڇو گائي،
ميري ڪانهہ ڪو آئو ري نديا
ڪيون نيهن آن سلاوي
توهي ڪانهہ بلاوي.

ماءُ ٻار کي آسيسون ڏيندي ٿڪجي نٿي، اِنڪري لولين جي ٻہ ڪمي نہ رهي. شاعرن، ڪوين، سنتن ايڏيون لوليون ٺاهيون آهن بس جنهنکي شونق هجي سو لکي ۽ سکي. ھڏو منهنجي ڪرشن جي هڪ ٻي لولي:-

جهولي او جهولي،
جهولي ۾ جهولي راڏا گوبند پيارو،
يا ڳن وارو، نصيبن وارو،
١. جهولي ۾ جڙيا ماڻڪ موتي،
تنهن ۾ لڏي ٿو راڏا گوبند جيوتي،
مٺي ٻولي وينو ٻولي جهولي ۾ جهولي - جهولي...
٢. پٽ جي واڳن سان لال کي لڏايان،
چَنور چانديءَ جو ڦيري پئي ڦيريان،
پيو مشڪي منهنجو لال اکڙيون کولي -جهولي...
٣. پٽ جي گوبند کي چولي پهرايان،
گُلن ڦلن سان لال کي پهرايان،
صدقي مان صدقي ڏيان سرڙو گهوري - جهولي...
٤. سڪ مان گوبند کي مکڻ کارايان،
ڦوٽا الاچي مصري ملايان،
ڪاڻُ سنگت جا پيارا تون وات کولي - جهولي...

لولي شهر ڳوٺ سيني ۾ ڳائي ويندي آهي. ڳوناٽيون ٻار کي ڳوڏي تي سمهاري ٿپڪيون ڏيئي، ٿپوري سمهارڻ سان ٻار جهٽ سمهين پوندو آهي. ٻهراڙيءَ جا باشندا ۽ ڏنار ٻہ لوليون ڳائڻ ۾ رُچي رکندا آهن ۽ من موهيندڙ راڳ ۽ آواز ۾ لولي وٽندي پئي آهي. جيئن:-

لولي جي لولي -لولي آک نہ چاٽا،
درد وند يا ندي مٺي ٿور سچاٽا،

اکڙين ۾ ڇائي ڪماري،
پلڪون ڦيون پاري پاري- هندوري ۾...
٢. ورچن جي هينان ڇانوَ ڦهلايون ٻانهون،
ڇانوَ جي شيتلتا ۾ ليٽيون هوائون،
گلڙن پي اکڙيون پوريون،
ليٽي پيا پونر پنهو ريون- هندوري ۾...
٣. منڙا آ تو ۾ منهنجو ساهه سمايو،
لهندو نہ تو تان منهنجي ممتا جو سايو،
هردي جو هار آهين،
نيڻن جو تار آهين- هندوري ۾...

ماتا جي لاءِ ٻار هردي جو هار، نيڻن جو تار، ممتا جو موتي آهي. هڪ ٻي لوليءَ جو بہ لطف بہ وٺو :-

ڪنهيا لولي ڪانهہ لولي،
منهنجا ڪرشن جهلايان تنهنجي ڊولي،
لولي ڏيانءِ لولي،
١. جهرمر جهالر رنگدار آ هندورو هندورو،
رنگ رنگيلو ريشم جي ڏوري،
جنهن ۾ لٽڪن لال رمولي،

ڪرشن کي سنان ڪرائڻ لاءِ تہ پائي تياري بہ وڏي ڪرٽي پوندي، اِن ۾ تہ ٻي راءِ ڪونهين ماتا لولو تي ڳائي :-

٢. چندن لايان توکي ڪاجل مان پايان،
تيل قليل سان مان سينڌڙي سجايان،
پايان پٽکي توکي چولي، لولي مني لولي،
٣. جڳ جڳ لعل جواني شل ماڻين،
سنهڙي سُهڻي ونڙي تون آڻين،
شل ماڻي تون لڏڻ سان لعل، لولي مني لولي.

کيسر وارو پيئندو کير کٽورو،
ڪلندي ڪائيندو مکڻ لعل سدورو،
سدورو... سدورو.... سدورو... سدورو....
چؤ تون اُرررر اُرررر اُرررر.
آن... آن... آن.
لولي لعل ڏيان توکي،
(٢) تو لاءِ تيل قليل گهُرايان،
تنهنجي سنهڙي تي سينڌ سجايان،
چندن لايان سائين سرمو پايان،
پوءِ پيارا توکي جهولي ۾ جهُلايان.
جهولايان جهولايان (٥)
چؤ تون اوڻان اوڻان اُڻان، آن
چئه تون اُررر اُررر اُررر،
لولي ڏيان لعل توکي
لولي مان توکي لعل ڏيان.

(سائين ڪنور ٻڳت ٻار مائيءَ کي موٽائي ٿو ڏئي.) (وري هڪ ننڍڙو ٻار آهستي آهستي پنڌ ڪري ڪنور ڏي وڌي اَچي ٿو ڪنور اُن جي آڱر جهلي پاڻ نچي ٿو ۽ اُن ٻار کي به نچائي ٿو.)

(٣) پير ڪٽي هل هوري هوري،
آءُ اجان ڀي اوري... وهه وا
جيجل توتان پنهنجي جان به گهوري،
چئه جيءَ جيارا تون به ذرا چپ چوري،
اوچوري، او چوري، او چوري
چئه تون امان امان امان... آن... آن

(سنت ۽ سنگت ٻئي موج ۾ هئا ته ٻي مائي چادر سان پنهنجي مئل ٻار کي لپيٽي تي ڏئي. ڪنور اڻ ڄاڻائيءَ ۾ اُن ٻار کي لولي ٿو ڏئي.

... سهڻا لولي، مٺا لولي.

لولي صرف ماءُ جو ئي ورثو نہ آهي. سنتن، فقيرن، اؤليائن، شاعرن ۽ ڪوين ڪي بہ لولي لکڻ، رچڻ ۽ ڳائڻ ۾ مزو ايندو آهي ڇو جو ٻار آهن ايشور جا روپ تہ اُنهن کي آسيس ڪرڻ وڏن جو فرض آهي.

سنتن جي لولي

سنتن جي لوليءَ کي وڏي آسيس سمجهي ماتائون وڏي قرب مان لولي ڏيارائينديون آهن. جيئن سنتن جي آسيس سان ٻچڙي جي عمر وڏي ٿئي، هو لائق ۽ سُسنسڪارت ٿئي. سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ لوليءَ جي وڏي مانيتا آهي. لوليءَ تہ ٻار کي جيئاري جيون دان ڏنو هو اهڙا سنت هئا امر شهيد سنت ڪنوررام ڀڳت جن جي ڀڳتيءَ جي پرِيڪشا وٺڻ لاءِ موه وس مئل ٻار کي لولي ڏيارڻ لاءِ پري ستسنگ سيا ۾ ڪٺي ماتا سنتن جي گود ۾ ڏنو. سچا سنت تہ هميشه ڀڳوان جي ڀڄڻ ۾ هٿ نہ وجهندا آهن ۽ چمتڪارن کان دور رهندا آهن پر ڀڳتيءَ جي پرتاپ سان سچ پچ ٻار ۾ پراڻ ڦوڪجي ويا ۽ ماءُ کي ٻار جيئرو ٿي مليو. توهان بہ ٻڌو سنتن جي اُها ڪهڙي ڪراماتي لولي هئي.

هڪ مائي سنتن کي ٿي چوي منهنجي لعل کي آسيس ڏيو، سنت ڳائين ٿا - - - -

لولي ڏيان مان منڙي لعل کي،
لعل کي هان... هان.... آن (٣)
لولي ڏيان مان ٻال گوپال کي،
لعل کي... لعل کي... لعل کي.
(١) جهرمر جهالر وارو هندورو،
ريشم پٽ جو ڏورو... وهہ وا،

نہ ٿيندي. هيءَ ڪنور ڪير آهي جو امر ڪي آڏو اچي.

مائي - (جهولي ڦهلائي) مان اوهان جي شرڻ ۾ آئي آهيان. مري ويندس پر اهو مٺل ٻار مور نہ موٽائي وٺندس.

(ڪنور اکيون ٻوٽي سوچي ٿو. اکين مان ڳوڙها وهي ٿا اچنس.)

ڪنور - (ٻوٽيل اکين سان) اُٿ امڙ! (اکيون کولي) تون منهنجي شرڻ ۾ آئي آهين تہ مان وري تنهنجي ٻاران پرمپتا پرماتما جي شرڻ ۾ ٿو وڃان. سنت ڪنوررام انتر آتما سان پنهنجي گرو سترام صاحب ۽ ستگرو کي وينتي ٿا ڪن تہ منهنجو ڏک ۽ هيءَ لولي ٿا ڳائين:-------

لولي ڏيوان لال نون، نڪي جيڙي ٻال نون

لوليان لولو، لولي ڏيوان لال نون

١. چندن لاوي پنگوڙا گهڙيئا، وٽيئا طلي داري

ها ها ها، ها ها ها، ها ها ها

رنگ رنگيلا ڪيلڻ لاگي، ماءُ جاوَي ٻلهاري

ٻلهاري ٻلهاري ٻلهاري

ڪردا ارڙ ارڙ ارڙ

لولي لال نون ڏيوان

نڪي جيڙي ٻال نون ڏيوان

٢. مکڻ نال ڪويسا روٽي

تيل ڦليل ٻنديسان چوٽي

آئي آئي آئي، آئي آئي آئي

سر تيڏي تي ڏيوان ٽوپي

سر لالن دي ڏيوان ٽوپي

پٽ واچنور جهليسان

جهلي سان، جهلي سان، جهلي سان

ڪردا اوئان اوئان اوئان، اوئان اوئان اوئان

(۴) جڳ جڳ شال جواني ماڻين،
كنوار سباجهي سهڻي آڻين،
تون تين راجا-ڍوليا،
هوءِ پٽراڻي،
ٿئي تنهنجي شادي شان پري شاهاڻي،
شاهاڻي، شاهاڻي، شاهاڻي، شاهاڻي.
چئہ تون امان، امان، امان، امان. آن... آن...

كنور- (ٻار موٽائيندي) وٺ امڙ، پنهنجي امانت موٽائي وٺ.

مائي- (پريل گلي سان) ڀڳت صاحب! اوهان لوليءَ ۾ چيو تہ هيءَ جواني ماڻيندو، كنوار آڻيندو.

كنور- ڇو غلط چيم ڇا جيجل؟

مائي- تہ پنهنجو وچن نڀايو سائين.

كنور- مطلب.

مائي- (اكين ۾ ڳوڙها آڻي) منهنجو لعل مري چكو آهي.

كنور- (ڇرڪ ڀري) مري چكو آهي؟ تہ ڇا تو مونكي مئل ٻار ڏنو هو؟

مائي- (لڙك ڳاڙي) ڏنو هوم ديالوءَ هاڻي تيسين واپس نہ وٺندس جيسين توهين ان كي وري جيئرو نہ كندا.

كنور- اِهو اسميو آهي امڙ! رب جي رضا رب ڄاڻي، ڀڳونت جي ڀاڻي ۾ پنو رهڻ ئي واجب آهي جيجل! جيكو ايشور جي اِڇا جي آڏو ايندو، سو عذاب سهندو. جيكو خالق جي خوشيءَ جي خلافت كندو اهو اَوس خطا كائيندو.

مائي- (سڏڪا ڀري) مون تي ديا كيو ديالو! ان ابهم كان سواءِ هن سنسار ۾ منهنجو كوبہ سهارو كونهين.

كنور- (پريشان ٿي) ڏاهي ٿيءُ امڙ! مون كان اهڙي ڏنگائي

آهيو، منهنجي ٻچڙي کي جيئرو ڪري ڏيو. ڏاتر جي ٻَجهہ جي خلاف ٻڌ کي ٻہ نہ ڪرڻي هئي. سو ماتا کي چيائون تون ڏيرج ڌر، تنهنجو ٻار ماں تڏهن جيئرو ڪري ڏيندس جڏهن تون ڪنهن ٻہ گَهر مان اؤر (رائيءَ) جا داڻا وٺي اچين جنهن گهر ۾ ڪنهن جو موٽ نہ ٿيو هجي.

ماتا سوچيو اها ڪهڙي وڏي ڳالهہ آهي. فرتيءَ سان گهر گهر وڃين اؤر لاءِ وينتي ڪيائين پر اهڙو ڪو گهر نہ مليس جتي مرتيو نہ آئي هجي. ڪٿي ابي تہ ڪٿي بابي، ڪٿي امڙ تہ ڪٿي چاچي، مامي جي مرتيو نہ ٿي هجي. ماتا کي پنهنجي موهہ تي گلاني ٿي پر مرتيو جي سچ جو گيان ٿي ويس. هوءَ ٻڌ وٽ وئي. هن جي چرنن ۾ معافيون گهري چيائين، "توهان منهنجون اکيون کولي ڇڏيون. مونکي گيان ٿي ويو تہ جيئڻ جنم سچ آهي، مرتيو بہ اَوس آهي."

ستسنگ ۾ سنت لوليون ڳائي ٻارڙن کي آسيسون ڪندا آهن. ڀهراڻا گهرائڻ وقت بہ ماتائون ٻار کي لوليءَ سان ضرور سنتن کان آسيس وٺڻ لاءِ لوليون ڳارائينديون آهن. سنت ٻار کي گود ۾ کڻي يا وڏڙي ٻار تي مٿي تي آسيس جو هٿ رکي لولي ڳائيندا آهن.

جهولي او جهولي
جهوليلال سائين آسون پڄائين،
پنهنجي سنگت جون جوتيون جڳائين، جهولي.
ورڻ ديو سائين اسين آهيون ٻالڪ،
ڪر ٻاجهہ پنهنجي دنيا جا مالڪ،
آسرو آهي تنهنجو دک درد جهولي. لاهين...

ٻار کي ڪرشن جهڙو نهڻ لاءِ سنت لولي ٿا ڏين. اڄ ڪلهہ لوليءَ جو روپ پراڻي زماني کان نئين زماني ڏانهن پيو وڃي.

لولي ڏيان لعل لولي، سندر شيام لولي

لولي لال نون ڏيوان
نکي جيڙي ٻال نون ڏيوان

۴. مور مکٽ سر براهہ براجي
کنڊل کي چب نياري
سورداس پرڀ تمري ملن کو
چرنن تون ٻلهاري
ٻلهاري ٻلهاري ٻلهاري، کردا ارڙ ارڙ ارڙ
لولي لال نون ڏيوان
نکي جيڙي ٻال نون ڏيوان
کردا اوئان اوئان اوئان، اوئان اوئان اوئان
لولي لال نون ڏيوان
منڙي ٻال نون ڏيوان.

۽ پوءِ هيءَ ارداس ڳا کن:-

(۵) داس اوهان جي در تي آيو،
اُن جو عرض اگهايو، ... وهہ وا.
آس ونديءَ جي آس پڄايو،
کو سوالي کين اوهان موٽايو،
موٽايو... موٽايو... موٽايو،
چئہ تون، اوئان... اوئان... اوئان.

ٻار روئي ٿو ۽ پڳت ٻار کي ماءُ جي گود ۾ ڏيا ڏين.
پڳت جي پڳتيءَ جي قامليت اِهو کرشمو بہ کري ڏيکاريو
آهي. سنڌو سنسکرتيءَ ۾ اهڙي لوليءَ جو اِتهاس ۾ نالو سونن
اکرن سان لکيو پيو آهي جنهن کي کير پلائي ۽ متائي نٿو سگهي.
اهڙي ئي گهٽنا پڳوان ٻڌ جي سامهون ٿي هئي جڏهن هڪ
ماتا مئل ٻار آڻي ٻڌ جي چرنن ۾ رکيو تہ توهان تہ سچا سمرٿ

اِن لاءِ چنايان توکي ماکي مکڻ...

١. لولي ڌئي پاڳن واري،
 ٻاجهن ۽ مهرن واري،
لوليءَ ۾ دعا ڌئي منڙا،
 وڏڙن کي ڏج تون سُکڙا.
جهولڻ کندو تنهنجي سولي...

٢. ڪومل ڪومل ڌئي ڪچڙا،
 ننڍڙا ننڍڙا ڌئي هٿڙا،
اکڙيون ڀي پياريون پياريون،
 شُرمي آهن سينگاريون.
صورت ٻچڙا تنهنجي ڀولي ڀولي...

٣. پيرن سان پنڌ ڪندين تون،
 گهر ۾ سڀ کي وڻندين تون،
سڀ جو دلارو ٿيندين،
 سيني جو پيارو ٿيندين.
پٽ جي پهرايان توکي ”غافل“ چولي...

مٿين لوليءَ ۾ هند ۾ ئي سنڌ پئي بڪي. وڏڙن کي سُکڙا ڏج اِها دعا اٿئي. باقي سڀ بيان ٻارڙي جي صورت ۽ ڪچڙن انگن جو آهي. سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ماکي ۽ مکڻ جي وڏي مهما آهي جنهن سان ٻار جي تندرستيءَ جو گهرو ناتو آهي.

اشوڪ ”غافل“ لاءِ اسين اجمير جي دربار ”بابا گوبندرام اُداسين“ ننيرا چوڪ، اجمير تي وياسين تہ اُنهن هيءَ ٻي لولي بہ مني سُر، تال سان ماڊرن ترج جيڪا فلمي هئي ڳائي - ٻڌائي هيئين لوليءَ ۾ سنڌو سنسڪرتي ۽ سنسڪارن جي جهلڪ جو لطف ورتوسين. مکڻ ماکي چٽائڻ، جهولي ۾ جُهلائڻ، پرين جو اچي ٻارڙي لاءِ گيت

نينگ تپا ڏي...

لولي ڏيانءِ لعل صدورا، اُتي ڪر اُجارا...

(۱) اسڪول ويندين پڙهي پاس ٿيندين،
ساڌ سنگت جي وچي شيوا ڪندين،
وڏو سنت تي جانءِ آگياڪاري ٿيجانءِ...

(۲) آسيس ڪٽجانءِ گهوڙيءَ تي چڙهندين،
وني ڪنوار ايندين اچي ساک ڪٽيندين،
نياڻين جي آسيس سان وڏو ٿيندين.
شل جواني ماڻين اِها ياد رکجانءِ وڏن جي کهاڻي.

(۳) جيترو نمندين اوترو ڪٽندين،
اکنڊ پندار پرجندئي،
ڪائيندي، ڪارائيندين ڪٽئي نہ پندار جواني ماڻين
رکجان وڏن جي کهاڻي.

سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ ڪاڏي ڪير نہ ڪٽندو آهي، نمڻ سان وڏو چوارائبو آهي. سنت ٿيڻ جو مطلب اُنهن وانگر ڏيرجوان، حليم، نرمل ۽ ايشور ۽ ڪٽنب ڏانهن فرض پورا ڪري جيون سڦل بڻائج.

سنتن جي لوليءَ ۾ تہ سنڌ جا چٽ چٽيل آهن، اِنڪري اسين لولين جي کوج ۾ ڀاءُ اشوڪ "غافل" وٽ وياسين جن جون لوليون فلمي ترج تي هيون. اُنهن ڳائي، ٻڌائي، سُر، لئہ، تال ۽ ساز ستار سان تمام منڙي لولي آهي. توهان بہ پڙهو.

ترج : "چولي ڪي پيڇي" فلم : "کلنايک"

ٿل- لولي آ منڙي لولي،
لولي آ منڙي لولي،
جهڙي آ منڙي لولي،
تهڙي تون ٻولج ٻولي.

ڪئيسين. ”پرت“ پنهنجي قيمتي وقت مان وقت ڪڍي اسان کي فلم ترج تي ٻه-ٽي لوليون ڳائي، سُر، تال، سان ٻڌايون، جن جو توهان ٻه لطف ماڻيو :-----

ترج : ”نيلي گگن ڪي تلي“
ٽل- لولي ڏيان توکي لعل،
جگ جگ جيئندين شال،
وڏڙو ٿيندين پڙهڻ ويندين،
منهنجا صدورا لال...

١. ڪلندو-ڪڏندو پڙهي جو ايندين،
ماءُ ڪارائيندءِ مال...

٢. چنڊ جيان تنهنجو چمڪي چيهرو،
جيئن پري ڪا مثال...

٣. ماتا پتا کي سُکڙا ڏيندين،
ستگرو در هي سوال...

۴. جتي تون ويندين ماڏو تنهنجي،
ستگر لهندو سنڀال...

ترج جيڪر اچي تہ راڳ ڳائڻ ۽ ياد ڪرڻ تمام سولو آهي ۽ ماتائون ۽ ڀينر بہ لولي ياد ڪري ٻار کي ڳائي ٻڌائي ٿيون سگهن. هاڻي وري ٻي لولي توهان کي ٻڌايان ٿي جيڪا مون ”پرت“ جي منهن مان ٻڌي.

ترج : سر پي لال ٽوپي روسي...
ٽل- لولي ڏيان توکي لال،
جگ جگ جيئندين شال،

ٻانئڻ، سُرمو، ڪجل لڳائي اکين کي سجائڻ وغيره سنڌي سنسڪارن جي ٻالهين تي ٿي لولي ٻايل آهي. ٻار لاءِ ماءُ-پيءُ "پلو" پارائيندا آهن تہ ٻار وڏيءَ عمر ماڻي، ڏکيو ڏينهن نہ ڏسي ۽ ايشور سدا هن جو ساٿي ٿئي. هاڻي ٻي لوليءَ جو لطف بہ ماڻيو :-----

ترج : "ڇوڙي مزا نہ ديگي" فلم : "سنم بيوفا"

پٽ جون پوشاڪون پايان،
مکڻ ماکي چٽايان،
جهولو تنهنجو جُهلائي،
لولي مان تو لاءِ ٻايان.

١. آرش کان پريون آيون،
تو لاءِ گيت ٻائڻ،
سپنن جي دنيا ۾،
آيون توکي اُڏائڻ،
سُرمو ڪجل پائي،
سيند تنهنجي سجايان...

٢. عمر وڏي تون ماڻين،
ونڙي تون گهر ۾ آڻين،
ڏکيو ڏينهن نہ ڏسين تون،
ستگُر تيندءِ ساٿي،
اِها آشا آهي دل ۾،
پلئہ اِهو پارايان...

مٿين لوليءَ جو مزو ماڻي ٻئي ڏينهن اسين سنت شري ماڌوداس جي درٻار "نرمل ڌام"، جهولا محلا، اجمير ۾ وياسين جتي گرو درٻار ۾ مٿو ٽيڪي سائينءَ جي پٽ "پرت" سان ملاقات

سھڻي سٺي ھن پنھنجي ٻال کي.

١. لال تنھنجو لڏي ھندورو،
اِھا امڙ جي آشا آھي،
وڏي وڏڙو ٿي ٻچڙا،
گرو تنھنجا ويڙھا وسائي،
علم پڙھي پھچين وڏي اقبال کي...

٢. شل گڏن ۾ تين گڻ وارو،
ان-ڏن ۾ ياڳن وارو،
شل شروڻ وانگر تون،
ٻڌجين آگيا وارو،
چڱا جيئن سارا ھين تنھنجي چال کي...

٣. سدا ھجين جڳت ۾ سلامت،
کرين دين دکين سان سخاوت،
پل دُنيا ريسون کري،
ڏسي تنھنجي کم جي کماليت،
گڻ وارا ڳائن جيئن تنھنجيءَ ڳالھ کي...

۴. کڏھن ستگر جي در کان،
منھنڙو کين مٽائج،
امرت ويلي روز اُٿي،
ويھي گروءَ جو ڌيان لڳائج،
”ماڌوَ“ انگ سنگ چاڙھج گرو رکپال کي...

چوندا آھن تہ مانک جنم تمام سُٺي جوڻ آھي. ديوتائون بہ ان لاءِ سکندا آھن. لعل بہ مانک جنم وٺي ماءُ کان لولي ٻڌي وڏا ٿي پلائيءَ جا کارج کيا.

لال شال خوش هوندين (٢)

١. راجا هريشچندر جهڙو،
بچڙو تون داني ٿيندين،
راجا نرموهيءَ جهڙو،
بچڙا شال گياني ٿيندين،
اونچا ٿينديءَ خيال،
بڻي تون دنيا منجهہ مسال...

٢. مارڪنڊيئہ جيڏي بچڙا،
عمر شال ماڻيندين،
ماتا پتا جي پهرين،
فرض ڪي پاليندين،
گذرن چوويهہ سال،
وٺي ڏيانءَ ٻاڙهي توڪي زال...

٣. سنتن جو سنگ ملنديءَ،
رام جو رنگ لڳنديءَ،
ونگو نہ وار ٿينديءَ،
ڏشمن نہ اوڏو اينديءَ،
ماڏو جا هيءُ سوال،
گروبابو ڪندو بهال...

سنتن جون لوليون آسيس پريون، منٿيون، سوَليون ۽ ٻوڙها ياوَ پريل آهن، جن ۾ جڏهن سنڌ ئي هند ۾ ڪهي آئي آهي، اِئين تو لڳي اُها ئي سنڌي ۽ سنڌوءَ جي سنسڪرتيءَ جهلڪ هاڻي اچو تہ هڪ ٻي لوليءَ جو بہ لطف وٺون.

ترج : سو سال پهلي.
ٿل- لولي ڏيان مان ننڍڙي لال کي،

لوڏيو ويٺي لوڏيان...

٢. رتن راءِ جو آ رتن - ٻارهين جو نار،

لوڏيو ويٺي لوڏيان...

٣. ٻيڙا تاريندو ٻاجهه سان - پاڻ ٻڌي پتوار،

لوڏيو ويٺي لوڏيان...

مٿين لوليءَ ۾ لعل جي سچي جيون جو چٽ چٽيل آهي. سنڌو
سنسڪرتي لعل کان سواءِ ته ڪلپنا ئي نٿي ڪري سگهجي. ان ڪري
ٻار کي لعل جي جيون سان جهولي ۾ ئي مخاطب ڪرايو ويندو آهي.

اُڏيري لعل وانگر ”گرو نانڪ شاهه“ منش جنم ۾ اچي پينگهي
۾ لُڏندي ماءُ جي لولي ٻڌي هيٺن جو همڙاهه، نٻلن جو ٻل، غريب،
دين - دکين جو سهارو بڻيو. ڏسو گرونانڪ کي ماتا لولي ڪيئن نه
منٺڙي ويٺي ٻڌائي.

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

١. نانڪ ننڍڙو پنگهن ۾ جنهن کي لوڏي ڏيون سڀ لولي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

٢. سونا هندورا پٽ پٽراٽيون لٽڪن لال امولي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

٣. ڍول دماما ڪنجڙيون ڪڙڪن ڳائن راڳي تبلي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

٤. ڪونه وڃي تو در تنهنجي تان نر ءِ ناري خالي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

٥. پائي پلئه تا دان منگون آهين دين دنيا جو والي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

٦. نام دان ڏي چرنن جو شل پريت توڙ نڀايون

لعل جي لولي = - - -

لعل اُڏيرو انترياميِ هندورن ۾ جهولي لال

١. منڙيون ڳالهيون منهن موچاريون

ڀهڳڻ وينو ڀولي لعل

جنهن ٻيڙيءَ تي ٻاجهہ ڪيائين.

سا ٻيڙي نہ ٻڏي لعل.. لعل...، هندورن ۾ جهولي لال.

ٻي لعل جي لولي هن ريت آهي

ترج : سکيون سيڄا گُلن جي سڄايو

لوڏيان لال پنهنجي جو هندورو، هان هندورو،

ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو، ڪندو اَؤلي مان سولي اُڏيرو،

١. اکنڊ جوت تان هتڙا گهماٽي، پنهنجي لال جي مستڪ تي رکان ٺاهي،

شل پاڳہ ٻٽي سدوري جو، سدوري جو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو،

٢. جوتيون جڳايان پلو مان پايان، ٻچڙي لاءِ وڏي عارجا چاهيان،

ٿئي لال منهنجو ٻت ۾ سگهيرو- سگهيرو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو،

٣. صبوح- شام ٻچڙي کي نهاريان، نهاري- نهاري پئي من ٺاريان،

ڳهڙان لعل کان ٻچڙو ونو تي ٿئي ناليرو- ناليرو، ڪندو اَؤليءَ مان سولي اُڏيرو.

جهوليلعل کي تہ هندورو ايڏو پسند هو جو اڄ بہ جهولي ۾ هنن جي مورتي رکي جهُلايو ويندو آهي. جيئن ڪرشن جنماشٽميءَ ساوڻ ۾ ”ساوڻ جا جهولا“ لڳائي ڪرشن کي جهُلائبو آهي. لال جي هيءَ منڙي لولي ٻڌو جيڪا اجمير جي ليکڪ، شاعر ۽ ڪلا جي پارکيءَ سڪ سان لکي آهي. رچيندڙ ۽ گيتڪار آهن ”گورڌن پارتي“.

لوڏيو ويني لوڏيان- سدا ويني لوڏيان

لعل هندورو لوڏيان پنهنجي لعل جو

ڳاڙهو هندورو لوڏيان پنهنجي لعل جو

١. چيٽ مهني چنڊ تي- آيو وٺي اَوتار،

هان مان چاوي ٻلهاري، واري-واري، لولي...

هيءَ لولي سوردار جي ڪرشن ڏانهن لکيل آهي پر ڪڏڙا فڪير تہ ڪنهن بہ ٻوليءَ جي ڪابہ لولي ڳائيندا آهن. زور-زور سان تاڙيون وڄائي، نچي ڪري، ناز-نخرن سان مستيون ڪري ”فلمن جون لوليون“ بہ ڳائيندا آهن، جيئن :----

سوجاري ميري مُني نديا توهي آئي،
پريم ڪي جهولي جهلائي،
آجاري نديا تو آجا ذرا،
مُني ڪو آڪي سُلا جا ذرا،

ماءُ جون ٻاونائون هر ذات، پات، مذهب ۽ ديس پرديس ۾ ساڳيون ٿينديون آهن. اڄ جون ماڊرن ماتائون فلمي ڪيسٽن مان لوليون ٻڌي ٻار کي سمهارينديون آهن. صرف ٻوليءَ جو فرق آهي. هيءَ هندي فلم جي هڪ لولي ٻڌو، هيءَ ڏيءُ لاءِ آهي. اڄ ڪلهہ تہ پٽ ۽ ڏيءُ برابر آهن. لولي بہ ٻنهين لاءِ آهي، صرف پٽڙي لاءِ نہ :-

چندن ڪا پلنا، ريشم ڪي ڊوري،
جهولا جهلائون نديا ڪو توري،
(۱) اونچي گگن سي ڪوئي بلائي،
آئين هين پريان ڊولا سجائي،
ساجن سي ملني دور چلي جا،
اُڙڪي تو نديا دور چلي جا،
چندا پڪاري آجا چڪوري،
جهولا جهلائون نديا ڪو توري....
(۲) سوجا تو ايسي موري سجنيان،
ڦولون پي سوئي جيسي دلهنيا،
چندا ڪا ٽيڪا ماٿي لڳائون،

لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...
۷. دل تي بيحد بهار آهي ٻڌي نانڪ منڙي جي ٻولي
لولي پيارا لولي ڏيو نانڪ شاهه کي لولي...

....

ڪدڙو فڪير لولي

ٻار جو جنم ٿيندي ئي ڪدڙا فڪير اچي ٻار کي آسيسون ڪندا آهن ۽ گهر جا ڀاتي خوش ٿي ڪدڙي فڪير کي ساڙهي، ان، منڊي، ڳڙ ۽ جام رُپيا ڏيندا آهن. اڄ جا ڪدڙا ته پهرين ئي نوهه رکندا آهن ته ٻار ڪٿي ڄمڻ وارو آهي ۽ پوءِ ٻئي ئي ڏينهن اچي ٻارڙي کي لولي روپي آسيس ڏيندا آهن. چيو ويو آهي ته ڪدڙن جي ته روزي روٽي ئي اِها آهي يا ته شادي يا جنم ڪير به هنن کي ناراض نه ڪري هن جي گهُر مطابق نوٽ به ڏيندا آهن. انهن جو به چوڻ آهي ته اڄ ڪلهه به ئي ٻار ٿا ٿين ته ڏنڊو مندو آهي. انڪري هنن جون گهُر جون به وڏيون ٿينديون آهن نه ته هو ڏرٽو ماري گهر ۾ ئي ويهي رهندا آهن ۽ جيستائين من مطابق مراد نه ملنديَ اٿن ته خوش ٿي نه ويندا آهن. هر ڪو هنن کي خوش رکڻ لاءِ هٺ ڪولي ڏيندو آهي جيئن ته هنن جي آسيس ضروري ۽ ڪراماتي سمجهي ويندي آهي. ٻار تان ماءُ پيءُ ۽ گهر جا مٽ مائٽ وار گهور ڪري ٻچڙي کي سڄي عمر هر دک درد ۽ ڪشٽتا کان هن کي آجو ڪري هن جو وار به ونگو نه ٿئي اهڙي لولي ڳائيندا آهن:-

لولي ڏينوان لکميت نون لوليان، لوليان
هان، لوليان، لوليان،
لولي ڏيوان جند جا هرنون لوليان
هان لوليان، لوليان،
(۱) چندن سندڙ گهريان، ٻٽيان تلي ڏاري،
رنگ رنگيلا پيار ڪيلڻ لاگا،

قسمت ڪي مارون ڪي اکين ۾.
ننديا آجا ڏيري...

هر لوليءَ ۾ ٻُڌيون سگهجن ٿيون ۽ سنديش ۽ جيون کي سڦل بڻائڻ جا سوتر به هوندا آهن. مٿين لوليءَ ۾ امير - غريب جي ڀيد کي ننڊ ٽڙي تي ڪڍي، اڪيون غريب ۽ امير جون هڪ جهڙيون ٿينديون آهن پوءِ ننڊ به ته هڪ ئي ٿي نه؟

هڪ ماءُ جي لولي هيئن به جيڪا فلمي آهي پر "پسند اپني - اپني، خيال اپنا - اپنا".

تجهي سورج ڪهون يا چندا، تجهي ديپ ڪهون يا تارا،
ميرا نام ڪريگا روشن، جگ ۾ ميرا راج ڏلارا.

ماءُ - پيءُ اِها ئي آشا پٽ هجي يا ڌيءُ ٻُڌا ڪم ڪري ماءُ - پيءُ جو نام دنيا ۾ روشن ڪن. اڄ ته ڌيئر به پٽن جي برابر پريم ۽ ڪوڏ سان پاليون ٿيون وڃن. اڳيون زمانو ويو جڏهن وڏڙا پريا رُڳو پٽن جي خاهش ڪندا هئا. اڄ هر ماءُ هڪ -

ميري گهر آئي ايڪ ننهين پري، چاند ڪي زت پي هوڪي سوار.
ڌيءُ لاءِ به مائٽ سگهن پيا ته اُنهن تي لوليون ٺهيون آهن -
سوجا راجڪماري سوجا

سنڌي فلمن ۾ به لوليءَ جي مهما آهي. هڪ سنڌي فلمي لوليءَ جو لطف وٺون -

طرج : هم - تم چوري

او ننڊڙا شيرڙا، وڏائي پيرڙا،
گهوري ڙي گهوري تو تان ماءُ شل جڳ جڳ جيئين. گهوري...

ا. جڏهن اسُر ٿيندو تڏهن سج به ايندو
مکڻ کير تو لاءِ کڻي
مِنو لات جيئن جيئن لوندا
تنهنجي جهول ۾ تيئن پوندا

تارون کي مالا تجھ کو پھنائون،
توھي سلائون گاگا کي لوري،
سھگل جي ھيءُ لولي بہ ڪيڏي نہ مني آھي:-
سوجا راجڪماري سوجا،
سوجا مين بلھاري سوجا،
(۱) سوجا نيند ۾ سپني آئين،
سپنو ۾ پي درس دکائي،
اُڙ ڪرپاس گگن کي جائين،
گگن ۾ چند درس دکائي.... سوجا راجڪماري
لوري :- سپنو کي ڊور بنڌي پلڪون کا پالنا،
سوجا ميري لال ميرا ڪھنا نہ ٽالنا.
لوري :- آجاري نديا تو آجا ذرا،
مُني کو آکي سُلا جا ذرا، آجاري نديا...
مٿين لولين ۾ ماتا جا جذبا، آسيس پريا ۽ قدرتي نظارن جو ذڪر چنڊ-تارا، گل، آڪاش وغيره پريون ۽ ڪلپنائن جي اُڏام اُھائي آھي جھڙي ھر ديش جي چاھي اُھا سنڌ ھجي يا ھند ھر لوليءَ ۾ سنتن، مھاتمائن ۽ درويشن جي سکيائن جو بہ ذڪر ھوندو آھي.

سنديش، دک-درد، سنويدنا جو اظھار.
ڊيري سي آجا ري اکين ۾،
ننديا آجاري آجا ڊيري سي آجا،
۱. جڳتين ھين، اکيان سوتي ھئہ قسمت،
دشمن غريبون کي ھوتي ھئہ قسمت،
دم پر غريبن کي ڪٽين ۾ ننديا...
۲. آکين تو سبکي ھئن ايک جئسي،
جئسي اميرون کي غريبون کي وئسي،

ننڍڙا ننڍڙا نازڪ آهن،
لهجانءِ سار سنڀال.

ماتا کي سيتلا ۽ امان جا لقب ڏنا ويا آهن. امان کان وڏو ٻيو ڪو لقب آهي ڇا؟ اُهائي اولي گهڙي ۾ آڌار ڏيندي:-

اوليءَ ۾ تون آسرو اما،
ڏيندينءَ سڏ ۾ سڏ،
ڏک وارن جا ڏک تي لاهين،
غمن وارن سان گڏ،
ٻچو ته اٿئي ننڍڙو ٻار،
تنهنجي مٿان رکجانءِ هلڪو بار.

ماتا ۾ ٻار کي تيز بخار ۽ ماتا جا سينئرا نڪري ايندا آهن. پوءِ هو سُڪي چلڪي وانگر چمڙيءَ کان الڳ ٿي ويندا آهن. اڳئين زماني ۾ وڏي ماتا تمام خطرناڪ نيشان ۽ نقص ڇڏي ويندي هئي. ٻار جي سنڀال تمام حفاظت سان ڪئي ويندي هئي. ننڍي ماتا کي ٻودري چوندا آهن اُها ايڏي خطرناڪ نه ٿيندي آهي.

هيءُ ڇوت جي بيماري سمجهي ويندي آهي، اِن ڪري ٻين ٻارن کي اُن بيمار ٻار کان پري رکڻ، گهر ۾ ٿوم، پياز، ماس نه ورتائڻ ۽ صاف صفائي ۽ شانتي رکي روز ٻار جا ڪپڙا اوٻاري ڌوئڻ کپن. اڄ ماتا تي سائينس جي ترقيءَ ڪري ڪنٽرول ڪيو ويو آهي جنهن سان وڏي ماتا تي وڃيه ملي آهي. باقي ٻودري ساڌارڻ ڳالهه آهي. ماتا نه صرف ٻارن کي پر وڏن کي به ٿي ٿي سگهي تڏهن وڏن کي به اوراٽو ڏياربو آهي. ماتا جي ٽيڪ تي وڃڻ تي لوليون اڳئين ڏينهن تي پچائي ٿڌي کاڌي جو ڇنڊو ماتا جي نالي سان هٽي سيتلا کي پرسن ۽ سيتل ڪيو ويندو آهي. اهڙي وقت ۾ گهر ۾ هر طرح جي شڌتا جو ڌيان رکيو ويندو آهي. اڄ به سنڌي، مارواڙي ۽ ٻين هندو ذاتين ۾ به وقت به وقت ٿڌو ڪري سيتلا تي چڙهائي،

اِلاهي اناز چٽي
ملايون مال ڪاڻ-مکڻ جا ٿالهہ ڪاڻ، گهوري...

۲. تڪي تڪي توکي تارا
ڪندا جڏهن مست اشارا
لڪي لڪي پائي ليئا
تڏهن رات لولي ڳائي، ٽڪل چنڊ کي ليٽائي،
وِسائي چڏيندي ڏيا
ننڊ جو نرم ڇهاءُ ڪسيندءِ سرت سماءُ. گهوري...

اوراٽي جي لولي:- - - - -

اڳاٽي زماني ۾ ٻارڙن کي ماتا نڪرندي هئي جيڪا پنهنجو اُگر روپ ڌارڻ ڪري ڪڏهن اک ۾ تہ ڪڏهن سرير جي ڪنهن خصي ۾ نقص بہ ڇڏي ويندي هئي. خاص ڪري منهن تي سينئرن جا داغ، چمڙيءَ تي ماس تي نشان ٿي ويندا هئا. هيءُ لولي اُن ٻار کي دک کان شانتي ڏيندي آهي ۽ رکشا ڪندي آهي. ماتا جي ناراضگي ڪري هيءُ دک مليو اِهو سنڌو سنسڪرتيءَ ۾ مڃيو ويندو آهي. ماتا کي استتيءَ التجا ڪئي ويندي آهي تہ ٻچڙن تي آسيس رک. اورڻ جي مطلب آهي ڳالهہ ٻولهہ ڪرڻ. دل جو حال ڪرڻ. ماتا کي شيتلا جو نالو ڏنو ويو آهي جنهن تي گهٽئين گيت ڳ ايا ويندا آهن. پر ماتا ٿي وڃڻ تي ٻار کي لوليءَ جي روپ ۾ اوراٽو ٻڌايو ويندو آهي. اوراٽي جو سُر پيروي آهي جيڪو ڏيمي سُر، آواز ۽ مٺي ڏن ۾ ڳائي ماتا کي ريجهائبو آهي تہ ٻالڪ کي هن ڪشٽ کان بچاءِ اوراٽي جو هڪ لوليءَ جو نمونو هن ريت آهي:-

ٻاجهہ ڪجانءِ مائي ٻچڙن تي،
تنهنجا آهن ٻار،

جنهن ۾ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ جا ڪئين راز سمايل آهن.
هيءُ اوراٺو جهونو لوڪ گيت آهي جو عام واپرايو ويندو آهي :----

ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار،
١. امان اڱڻين ٻہ ٺاريو ٺئي هاٺي ٻہ ٺار،
هيءُ جڳ تنهنجو ننڍڙو ٻار،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هي لڪ لنگهندي پوندم پار. ٺار...
٢. امان دان ڏيندينءَ دياوان ٺيندينءَ،
منڙا ڏوه ڪٽي معاف ڪندينءَ،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگهندي پوندم پار. ٺار...
٣. امان هيٺ ٻہ ماڙي مٿي ٻہ ماڙي،
وچ ماڙيءَ ۾ پينگهو،
امان جيجل ٻہ آئي تورڻ ٻہ آئي،
ڏيندنءِ سندور جو ٽڪو،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لگهندي پوندم پار. ٺار...
٤. امان چبوترو ٺئي چٺگانوٺي،
امان ٺلهي ٺلهي تنهنجو ٺانءُ،
امان آڪابہ وجهندس پيري ٻہ پوندس،
اول وٺي تنهنجو ناءُ،
ديوي تو شرڻ تو شان،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار...
٥. امان شڪارپور جون ڇوڪريون

پوڄا ڪري هن کي خوش رکڻ جي ڪوشش ڪبي آهي. سانوڻ جي مهيني ۾ سنڌي ننڍي ٿڌڙي ۽ وڏي ٿڌڙيءَ تي ٿڌو پچائي سڄي سال لاءِ گهر ۾ سُک شانتيءَ لاءِ آراڌنا ۽ پوڄا ڪندا آهن. اوراڻو اچ به تمام مهتوَ رکي ٿو. ”ڊاڪٽر ديال آشا“ جي اوراڻو جوڳ مايا جو ماتا کي خوش ڪرڻ جو گيت هتي ڏجي ٿو:-

جوڳ ماتا آد شڪتي تنهنجو آ آڌار،
جڳدمبا جڳ ساري ۾ تنهنجي جئہ جئڪار،
١. ان پورڻا آهين تون ماتا جڳ جي لهين سنڀار،
ڪمي نہ تو وٽ ڪائي آهي سدا ڀريل ڀنڊار،
٢. ڌوپ ڏيان جو پشپ پريم جا من ۾ مان پوڄيان،
ديا درشٽي ڪر تون مون تي ٿيان مان باغ بهار،
٣. شنڀ نشنڀ ۽ مهشاسر کي متيءَ ۾ تو تہ ملايو،
رکشا ڪرين ڀڳتن جي ۽ دشٽن جو سنهار،
٤. ٻار ٻاراڻي ڪن جي جيجل ڪميا جي تون کاڻ،
ماتا منهنجي تون آهين ديوي آهيان مان تنهنجو ٻار،
٥. ننگ ٻچن جو تو تي ديوي تنهنجا سيئي ٻار،
اوراڻا تنهنجا جيجل ڳايان ٺار ماتا تون ٺار،
٦. آش وندن جي آشا پڄائين جڳ جو ڪرين ڪلياڻ،
مهر جو مينهن وسائج ماتا گهرجي تنهنجو پيار.

مطلب اِهو آهي تہ سيتلا جا مندر ۽ پوڄائون بہ الڳ ٿين ٿيون ۽ اِهو هڪ ڌرمي، سنسڪارت ۽ سماجڪ لوڪ وشواس ٿي ويو آهي تہ ماتا ۾ سيتلا کي پرسن رکون. ايترو ئي نہ وقت بہ وقت پوڄا ڪري هن کي ريجهائيندا رهون. هيءُ اوراڻو تہ تمام چلن ۾ آهي ۽ هر سنڌيءَ کي ياد هوندو جو ماتا (ديوي) آدشڪتي آهي جنهن مان سرشٽيءَ جي اُتپتي ٿي آهي تہ ڏسون اوراڻي جي هڪ ٻي لولي،

لوڪ سڄو ٿي ننڊ ۾ جيجل،
مونکي تنهنجي تات،
اومان تو در آندو ٿم هي ٻار،
ٿري ڪجانءِ تون تنهن کي ٿار،
ٿرڪ ڪندينءِ تون تنهن کي ٿار،
ٿري ماتا تنهن تي رکجانءِ هلڪو ٻار،
هيءُ لڪ لگهندي پوندس پار.
۲. امان اڳي ٻه ٿاريو ٿئي هاڻي ٻه ٿار،
مون در ديوي اينديءَ ڪري ٿار،
۳. اَمان نينگر وڏو اٿم تنهنجي تڏي،
ڌائين ڌوئين ڏيندينءِ جڳ کان اڳي.
۴. امان نينگر اٿئي ننڍڙو ٻار،
تنهن کي ڏيندينءِ جيءَ جو ڪرار،
ٿري اڇي تون ٿار ڪندينءِ،
ڏاڻ ڏئي اپڪار ڪندينءِ،
امان تو شرڻ تو شان،
منٿي ماتا تو شرڻ تو شان.
۵. امان نگرنهائينءِ وچ ۾،
جيجل ميهڙ ٿيو اٿئي ٻار،
ڳاهه نه ڏيندينءِ تنهنکي جيجل،
سڳا ڏئي پٽ تار،
۶. امان بت پريو آ جور ڏجان،
اکڙين کي آرام ڏجانءِ،
۷. ٿار ٿري آرام ڏجانءِ،
لڱڙن کي لوڏ نه ڏجانءِ.
۸. جيئه کي جوکي ڪڏهن نه ڏجانءِ،

امان مائي -مائي ڪن،
امان هٿن ۾ ڪير ڪٽورڙا،
ڏيکاري توکي پاڻ پيئن،
جيجل تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لگھندي ٻچا پوندم پار. ٺار...

٦. امان پلي پاٽ ۾ ڏؤنرو پٽيءَ ۾،
ڄٽيءَ پسايو سُٽ،
امان سادو پئسو منوُ نہ لوڏو،
جيئي جيجل جو پٽ،
جيجل تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگھدي ٻچا پوندم پار،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار.

٧. امان سيهڙ جي ساڙهي سوڊل جي هٿان،
آءُ ويٺي ديويءَ جون آسون پچان،
ديوي تو شرڻ تو شان،
هيءَ لڪ لنگھدي ٻچا پوندم پار،
ٺار ماتا ٺار پنهنجي ٻچڙن کي ٺار. ٺار...

اوراٽي ۾ ماتا کي مٺن ٻولن سان وينتيون ڪري پرچائبو آهي، ريجھائبو آهي، هٿ ٻڌي وينتيون ڪبيون آهن. ماتا کي امان ڪري ٻيڙا پار ڪرڻ جي آس ڪبي آهي. ڏينهن رات ٻچڙن جو خير گھربو آهي. امان ساڌو سنت، پير فقير بہ تنهنجي در تي جهڪن ٿا. اسان جهڙا تهڙا آهيون ٻچڙن تي مهر ڪج. هن جو مطلب جي سنسار ۾ ماتا تو بنا اسان جي پت رکڻ وارو ڪير نہ آهي، اهڙو هڪ اوراٽي جو مثال هيو بہ ٻڌو:-----

امان مان ما ئيءَ کي اوريان،
امان پيهي پنيءَ پرپات،

لڪ لنگهي شل ڪلندين ڪڏندين،
تن سان رانديون ڪن.

اڄ جي ٿهي اوراٽي ڪان واقف نہ آهي. اِن ڪري فنڪشن ۾ سنڌي اوراٽو تاڙيون وڄائي سموه روپ ۾ ماتا جي اِستوتي ڪندا آهن جيئن ماتا بہ پرسن ٿئي ۽ نئين ٿهيءَ جا ٻار بہ هن اوراٽا لوليءَ سان واقف ٿين. هيءُ اوراٽي بہ جهونو لوڪ گيت آهي جيڪو سوَلو ۽ عام ۾ راپرايو ويندو آهي. توهان بہ ٻڌو جيڪو هيئن بہ چئبو آهي :-

ٻاجهہ ڪجانءِ ٻچڙن تي مائي آهن تنهنجا ٻار
ننڍڙا ننڍڙا نازڪ آهن لهجانءِ سار سنڀار
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

١. شڪارپور جون ڇوڪريون اَما تنهنجا گڻ ڳائن
ڪنڊ پتاشا ماکيون مصريون ڪائن ڪارائن
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٢. ڪئَيل واري ڪوهہ تان امان ڪٽي اڇان ٿي جل
چنڊا هٽان تي ڇوڪر ڪي مان مائي مهر ڪجانءِ
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

٣. تنهنجي مڙهيءَ ۾ آئي آهيان منڙيون مانيون ڪٽي
انهن جي آ پارت توکي تو ۾ آس گهٽي
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

٤. ننڍڙو آهي وڏڙو جو ٿيندو مائي تنهنجو چيلو
هڪ جيڏن سان گهمي جو ايندو ديوي تنهنجو ميلو
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٥. چندن عاج جو پينگهو آهي پٽ جي آهي ڏور
لال پنهنجي کي لولي ڏيان ئي پاڻ لهج پر گهور
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

٦. باس تي باسيان تنهنجي در تي ڏئي رئي کي ٻنڌ

مني ماتا تو شرڻ تو شان،
مني ماتا تو شرڻ تو شان.
٩. دان گهران مان ديوي تو کان،
پائي ٻچي ٻُل پاند،
آءُ ماتا جهلندي،
آءُ ماتا جهولندي، آءُ ماتا جهولندي، آءُ ٺري جهولندي.
١٠. جيجل نينگر سندي امان،
پيڙا ساوا ڪندينءَ،
بابل نينگر پيڙا دان ڪندو،
پنڙي نينگر سندي پيڙا دان ڪندي،
ماتا آءُ جهولندي، آءُ ماتا جهولندي، آءُ ٺري جهولندي.
١١. ڏينهن ڏکي هيءُ گذري ويندا،
لاهين دل تان بار،
امان سگهاتي ويندا سيگهه منجهان،
سيگهه منجها من ٺار.
١٢. آس امڙ جي پڄندي ماتا،
تنهنجي تن کي نه ايندو بار،
انگ اڱها تنهنجا ٿي ويندا سگها،
سيگهه منجهان من ٺار.
١٣. لک هندوري جهولي توکي،
آس امڙ جي پڄندي،
تنهنجي من کي ايندو ٺار،
منڙا تون جيئين سؤ سال،
اڙي گلڙا تون جيئين سؤ سال.
١٤. راند رمڻ لاءِ ڏيندا لالڻ توکي،
ڪيڏا سرتا توکي چوڻون ڪن،

جيجل تنهنجي تات،
امان هردم آس ملڻ جي،
چاهي ڏينهن هجي چاهي رات. منهنجي جيجل

۳. امان ساڌو- سنت، گياني- ڌياني،
تنهنجو ڌيان ڌرين،
امان پير فقير ۽ مير وزير ٻه،
تنهنجي در تي جهڪن. منهنجي جيجل...

۴. امان مان دکياري دردن ماري ڪنهن کي حال ڪر
سڀ سُک جا ڌڻي ساٿي جيجل ڪنهن سان حال ڪر
.... منهنجي جيجل...

۵. امان جهڙا تهڙا آهيون
اسين تنهنجا ٻار،
امان توئي ڏنا تون بخشي ڏجانءِ،
هي گلڙا گلزار. منهنجي جيجل...
امان دين دنيا ۾ منهنجو ڪوئي،
سنگي نا ساٿي،
امان مطلب جا آهن يائر ۽،
مطلب جا ياتي. منهنجي جيجل.

ڪڇ ڀيون منڙيون لوليون :---

اوراڻي ڪان پوءِ اچو تہ ڪڇ لوليون جيڪي ٻارڙي جي سندر سرير، ڪپڙا، هٿ، سُهڻو چهرو، بخمل جهڙو بت، چند جهڙو مک ۽ نٽکٽ نندلعل وانگر راند ڪرڻ جو انداز تن تي ماءُ گهوري تي وڃين هن کي پيار مان چمي تي ۽ آسيسن جي جهڙي تي لڳائي توهان ٻہ سنڌو سنسڪرتيءَ جي جهلڪ هن لوليءَ ۾ ڏسو :-

تنهنجي دئاري ديوي لهندي لال منهنجي جي جهنډ
امبي ماتا تو تان وڃان قربان.

٧. اوکيءَ ۾ تون آسرو اما ڏينديئنءَ سڏ ۾ سڏ
دک وارن جا دک تي لاهين غمن وارن سان گڏ
ديوي ماتا تو تان وڃان قربان.

٨. پوٽو پٽ تي پائي سرهيون اگر بتيون ٻاريان
جيءُ آئين نچ آئين مائي گهر تي سينگاريان
ڪالي ماتا تو تان وڃان قربان.

نار ماتا نار پنهنجي ٻچڙن کي نار،
امان اڳي به تاريو تئي هاڻي به نار...

اوراڻي لوليءَ ۾ به ماتا کي ٻيڙا پار ڪرڻ جي ٻچڙن لاءِ ماتا
هڪ ٻيو اوراڻو تي چوي :-

منهنجي جيجل امان، منهنجي اورڻ امان،
اچي مهر ڪجان، مهربان تي،
امان ديا ڪر دياوان تي،
مان آيس تنهنجي دوار،
منهنجا ٻيڙا ڪجانءِ پار،
منهنجي انبي امان،
مهاڪالي امان، سنتوشي امان،
مهر ڪجانءِ مهربان تي.

١. امان سهڻي صورت تنهنجي،
امان سُهڻا تنهنجا ويس،
امان کهڙا ڏسي مان کهڙا ڏسان،
تنهنجا روپ انيڪ. منهنجي جيجل...

٢. امان اُتندي وهندي، کائيندي-پيئندي،

منو نام سري هر واهيگرو،
سچو نام سري هر واهيگرو،
امرت نام سري هر واهيگرو،
آهين ديئن جو داتار گرو واهيگرو،
هيڻن جو همراه گرو واهيگرو،
بي راهن جي راه گرو واهيگرو،
دک درد سيئي متاء گرو واهيگرو،
منهنجا کشٽ سيئي نوار گرو واهيگرو،
ست نام سري هر واهيگرو.

جنهن کي بي کا لولي نہ اچي اُهو صرف هڪ اکر کي ئي سُر ۾ بار بار چوي :-

واهيگرو منهنجا واهيگرو،
واهيگرو منهنجا واهيگرو.

بار بار چوڻ سان بہ سُر ۽ لئہ طرح ۾ چوڻ سان ٻار مٺي ننڊ جي گود ۾ سمهين پوندو.

هڪ ٻي لولي بہ مڌر سُر ۾ ڳائي ٻچڙي کي ماتا آسيس ڪري سُمهاري ٿي تہ تون جلد وڏو ٿيندين، وني آڻيندين ۽ ماءُ کي سُک ڏيندين، صرف ماءُ کي ئي نہ ٻيڙي ڏاڏيءَ جو فرض بہ نڀائيندين. ايترو ئي نہ تون پنهنجي ديش جو فرض نہ پلائيندين. سيني ڪان وڏي ڳالھ ماتا جيڪي سنسڪار ٿي وجهي سي آهن :-

سنڌي آهين سنڌي رهجانءِ
پنهنجي نہ ڇڏجانءِ ٻولي،

چوندا آهن هونئن تہ سنسڪار گرڀ ۾ پيل ٻار ۾ پوڻ شروع ٿي ويندا آهن پر جهولي ۾ جهولائيندي ۽ گود ۾ سُمهاريندي بہ جيڪي لوليون ڏبيون آهن، اُنهن جا بہ سنسڪار سُڻا پئي وڏپڻ ۾ اِنسانيت جو گڻ پئدا ڪندا آهن. هيءَ لولي ڪيڏي نہ مني ۽ سُريلي ماتا ويني ڳائي :---

لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان،
جُهلايان، جُهلايان هندورن ۾ مان جُهلايان،
جُهلايان، لولي ڳايان لولي ڳايان،
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان.

١. ننڍڙا هٿڙا ڪومل ڪڇڙا (٢)
چمي چشمن لايان، لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٢. ننڍڙيون ننڍڙيون پياريون اکڙيون (٢)
ننڍڙيءَ جي ماڪي ملايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٣. بت بچي جو بخمل جهڙو (٢)
اوتتي واءَ کان بچايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٤. سهڻو چهرو ڏيان مان پهرو (٢)
بُري نظر کان بچايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

٥. دک نہ ڏسندو سؤ سال جيئندو (٢)
آس اِها تي لڳايان لولي ڳايان (٢)
لعل منهنجو هندورن ۾ مان جُهلايان (٢)

اڳاتي وقت ۾ ماتائون سنتن-پگتن جا پچن ۽ ايشور جي نام کي بہ اوريندون ويندون هيون ۽ لولي بہ ڳائيندون ويندون هيون. هڪ ٻيڙيءَ مونکي هيءَ لولي ٻڌائي، توهان بہ ٻڌو :----

ست نام سري هر واهيگرو،

هلائي ٻارن کي سُمهارڻ جي ڪوشس ڪن پر اُنهن کي اِهو ڌيان ضرور رکڻ کپي تہ ان سان اُنهن ٻچڙن تي ڪهڙا سنسڪار پوندا. مڃون ٿا تہ نئي ٽهيءَ کي عربي سنڌي ڪونہ اچي پر اڄ تہ ديوناگريءَ ۽ انگريزيءَ ۾ بہ سنڌي ۾ ڪافي ڪجهہ ڇپجي پيو. جيڪا نؤجوان ماتا سنڌي سکڻ چاهي اُها ڌهن ڏينهن ۾ سنڌي ڪلاس شِوِر ۾ سنڌي سکي منڙيون لوليون لکي، ڊائريءَ ۾ نوٽ ڪري ٻچڙن کي سُر سان ٻڌائي انهن کي سنڌو سنسڪارن سان واقف ڪرائين ۽ خود بہ سنڌو، سنڌي، سنڌيت سان پيار ڪري نئين ٽهيءَ ۾ سنڌو سنسڪارن جو خزانو جيڪو موهن جو دڙو جي سڀيتا جي پرتيڪ آهي جنهن ۾ نماڻائي، ڌيرج، همٿ، بهادري، انسانيت ۽ ديا جا پاٺ پڙهايا ٿا وڃن. خير هاڻي هڪ ٻي لوليءَ جو بہ اظهار ڪيون :------

لولي پاڻيجا لولي،
جيڪا تنهنجي مايڙي،
سا منهنجي پينڙي،
لولي پاڻيجا لولي.

اهڙيءَ طرح سيني جا نالا ڳنديندي لوليءَ کي وڌائي ڳايو ويندو آهي.
هاڻي اچون ٿا اُن لوليءَ تي جيڪا مونکي تمام پسند آهي.
هن ۾ اڳاٽي زماني جي سنسڪرتيءَ جون جهلڪيون تمام سُهڻي نموني چِٽ چٽي من موهڪ روپ ۾ پرستت ڪيون ويون آهن، جيئن اڳاٽي زماني ۾ استرين کي ڪوه تان پاڻي ڀري وڃي آڻڻو پوندو هو ۽ ماتا ٻارڙي کي ڪنهن جي حوالي ڪري چاهي اُها سس هجي يا ڏيراڻي اُن کي ٻار جي سنڀال لاءِ چوڻو پوندو هو. اڳاٽي زماني جي سس جو نالو هڪ ڪنور سُڀاوَ جو پرتيڪ هئي ۽ ڏيراڻين جي هڪ ٻئي سان نہ پونديَ اهي. اِهو هڪ ڪوڙو سچ اڄ بہ آهي پر هيءَ لولي جڏهن سُر، لئہ، تال سان ڏيمي آواز ۾ ڳائي ٻارڙي کي ٻڌائي

ڏيان لعل توکي لولي ڏيان لعل لولي (٢)
ماڻين شل جواني پرجئي سُکن سان جهولي (٢)
١. ننڍڙا ننڍڙا آهن تنهنجا هٿڙا پيارا پيارا (٢)
وڏي ويجهين شل شال سدائين ڪم ڪرين تون سارا (٢)
آس اِها منهنجي سائين پڄائي،
وڃان تو تان گهوري، ڏيانءِ لعل توکي لولي (٢)
٢. مکڙو تنهنجو چنڊ جهڙو، بدن آهي ٻاڙهو پيارو پيارو (٢)
بريءَ نظر کان سائين بچائي،
تلڪ لڳائي ڪارو، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي (٢)
٣. راند ڪندين پنهنجي ڀيڻ سان،
راند ڪندي تو سان ڀينڙي،
پائي پريل ستارن جي چولي، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي (٢)
٤. اڃان تہ آهين ننڍڙو-ننڍڙو سيگهہ ئي وڏڙو ٿيندين،
پهرين تہ پنهنجي لاڏي آڻي،
ماءُ کي سکڙا ڏيندين، ڏيانءِ لعل مان توکي لولي
(٢)
٥. ڏاڏيءَ کي تون ڪين وسارج،
فرض بہ پنهنجو خوب نڀائج،
وڃين ڪٿي پرديس تہ بہ ديش کي ڪين ڀلائج، لعل ڏيان (٢)
٦. سنڌي آهين سنڌي ٿي رهجانءِ،
پنهنجي نہ ڇڏجانءِ ٻولي مٺي ٻولي،
سنڌو سنڌيءَ ماءُ کي ڪين وسارج، ڏيانءِ لعل مان (٢)

سنڌيءَ ۾ لولين جو خزانو ڀريو پيو آهي پر اڄ جون مائرون ٽيپ هلائي، هندي انگريزيءَ جا گيت هلائي، فلمن جون لولين

پٽ کي لکيل آهي جيڪا هت لکان ٿي. اڄ جي ماحول جي آهي پر
سنڌي سنسڪرتيءَ کي ساڪار ٿي ڪري :----

لولي ڏيان لال توکي لولي،
شل سکن سان پرجئي جهولي،
١. ساهه صدقي ڪيان مان تو تان،
جان جانب قربان ڪيان تو تان،
ڪوسو واءُ نه لڳئي ڪڏهن،
وار ونگو نه ٿيئي ڪڏهن،
شل جواني ماڻيندين،
وڃانءِ گهولي،
لولي ڏيانءِ لال توکي لولي. (٢)
٢. اعليٰ تعليم وٺين،
عهدو وڏو ماڻيندين،
وڏو ٿي گهر ۾،
ڪنوار آڻيندين،
ماءُ، پيءُ وڏن جي،
آڳيان ۾ رهندين،
سيوا ڪري سڀن کي،
سک ڏيندين،
شل ڪين وسارين سنڌي ٻولي،
لولي ڏيانءِ لال توکي لولي. (٢)
٣. ديش سيوا ۾ اڳرو ٿيندين،
نيڪ ڪم ڪري نيڪي پائيندين،
مالڪ کي تون ڪونه وساريندين،
شل ”نهچل“ ٿئي تنهنجي سولي،

تي وجين تہ تمام سندر تي لڳي ۽ اُن وقت جي سنڌو واقيات، حالات ۽ اُتان جي ريتين روازن ۽ روز مرع جي زندگيءَ جو اهڙو سڄيوَ چٽر چٽيل آهي جنهن سان اُن وقت جي حالات سان لوليءَ مان واقف تي تو سگهجي. اچو تہ توهان کي بہ لوليءَ جي مهڪ سان دوبدو ڪرايو وڃي:-----

منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو،
مان ڀاڻي پرڻ تي وڃان،
ڀاڻي پرڻ تي وڃان مان تہ (٢)،
ڪوهہ تي تي وڃان. منهنجي ... (٢).

١. هن ڪوه جو ڀاڻي ڪارو، مِني تي تي وڃا،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان ڀاڻي پرڻ تي وڃان،
٢. سر تيون ويون ڀاڻيءَ تي ۽ آءُ نهاريان اڃا،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان ڀاڻي پرڻ تي وڃان،
٣. سس هٽي تي تانا، مان تہ گهڙو گهڙي تي پيان،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان ڀاڻي پرڻ تي وڃان،
٤. ڏيراڻي آ ويرياڻي، مان مورنہ هنجي مڃان،
منهنجي ٻارڙي کي لوڏيو مان ڀاڻي پرڻ تي وڃان.

اڙي هي ڇا لولي ٻڌندي ڇا توهان کي بہ ننڊ اچي ويئي ڇا؟ خير، ڀايڙي جي پوٽي کي مون اِهائي لولي ڳائي مني ننڊ جي گود ۾ سپنن ۾ من موهيندڙ مک تي مسڪراهٽ ڏني هئي ۽ هو لوليءَ جي سُر جو سپني ۾ بہ جائزو وٺندو رهيو. اِهو ئي نہ جاڳندي بہ جڏهن هن جي چپ تي آڱر رکي اِها لولي ڳائيندي هئس تہ هو هڪ دم مني مُسڪان سان پرجي سيني جو من موهي وٺندو آهي.

هيءَ لولي اڪادميءَ جي ڪنهن پروگرام ۾ اسٽيج تي ڳائيندي جئپور ۾ ٻڌي هئي ۽ ايڏي وڻي جو اُن وقت ئي ڊائري ۾ قلم بند ڪري توهان جي سامهون رکي رهي آهيان. هڪ هيءَ لولي ماءُ جي

لولي ڏيانءِ لال توکي لولي.

مٿين لوليءَ سان لڳي ٿو تہ مڙدن کي ننڍپڻ جي لولين جو ايڏو اثر آهي جو هن ۾ بہ سنڌو سنسڪرتيءَ جا چٽ چٽيل آهن. اعليٰ تعليم وٺڻ، وڏو عهدو ماڻڻ، ماءُ، پيءُ وڏن جي شيوا ۽ آڳيا ۾ رهڻ ۽ سيني کان وڏي آسيس تہ سنڌي ٻوليءَ کي نہ وسارين ۽ نيڪيءَ جي راهہ تي هلي مالڪ کي نہ وسارين، ڪهڙيون سٺيون سکيائون ڏنيون ويون آهن.

هاڻي اڄوڪي ماحول جو جائزو بہ وٺون :-

سِڪي لڏڙا، پينگهي وارڙا،
گروءَ ڏنڙا، ٻار سدورڙا،
لال لوڏايم، لال هندورڙا،
لڏي تي جاءِ پريندو،
مَن هي، ماڙي ٻنڊڻو،
صفحي سونهندو، هي لالڙا،
ڏيان لولڙي، پينگهي وارڙا.

سنڌ جي ٻار لاءِ نيشاني پينگهو هر لوليءَ جي شان آهي ۽ ٻارڙي کي نينهہ ۽ اُڪير مان آسيسون ڪرڻ ماتا جو مرڪ. ٻارڙا تہ گهڻين گُرن ۽ ديوتائن جي در تي ٻاڏائي پراپت ڪيا آهن، تڏهن آسون پڄڻ تي ڀهراڻا ڪٽائبا آهن ۽ مندرن ۾ منايون، گ هرن ۾ منايون ورهائبيون آهن. ٻارڙا ئي خاندان جو نالو روشن ڪندا. تڏهن لوليءَ ۾ چيو ويو آهي، گروءَ ڏنڙا ٻار سدورڙا.

لوليون هت ڪافي ڏنيون ويون آهن. جنهن اِرادي سان تہ ماتائون ۽ ڀينرون پنهنجي لال کي سنڌيءَ ۾ لولي ڏين تہ هنن لولين مان جيڪر فائدو ڪٺي ٻارن کي ٻڌائين تڏهن ئي هيءَ محنت سڦل سمجهندس.

تعارف

ڪملا بناڻيءَ جو ڇهون گلدستو توهان جي هٿ ۾ آهي. هن جون ڇپيل رچنائون آهن:-

١. پرائي درد جو احساس، ١٩٨۴-ڪهاڻي سنگره
٢. هڪ پيو مسيحا، ١٩٨٧-ڪهاڻي سنگره
٣. نئين زندگي، ١٩٩٥-ڪهاڻي سنگره
۴. اِنسانيت جي راهه، ١٩٩٩-ڪهاڻي سنگره
٥. امڙ جو عڪس، ٢٠٠۴-ڪهاڻي سنگره کي (راجستان سنڌي اڪاڊميءَ ايشور چندر اوارڊ عطا ڪيو آهي.)
٦. لوليءَ ۾ سنڌي سنسڪرتيءَ جي جهلڪ، ٢٠١٠

لوڪ ساهتيه ۾ لوڪ گيت جو هڪ قسم لولي به آهي، جنهن جو وجود سنڌ کان سنڌيءَ ۾ قائم آهي. هن دفعي هٿ ڪي هيءَ وشيه کڻڻ جو مقصد ماتائن ۽ ڀينرن ۾ ٻارڙي کي لولي ڏيئي سُمهارڻ جي پرمپرا جيڪا سنڌين کان پري ٿيندي ٿي وڃي ۽ سنڌي لولين جي ڄاڻ نئين ٽهيءَ جون مائر ۽ ڀينر ڀلجنديون ٿيون وڃن اُن کي جيارڻ ۽ ماتائن ۾ سنڌي لولي ڳائي ٻار ۾ سنڌي سنسڪارن جي پوک پوکڻ جي جيءَ ۽ جان سان ڪوشش ڪري لوليون سنگرهه ڪري هن ڪتاب ۾ ڏنيون ويون آهن. اِن لاءِ ڪملا گهٽي جا ڪوڙ ڪري لوليون سنگرهه ڪيون آهن، اُن جي جنون کي مان ساڌوواد ٿو ڏيان.

ڪملا جون مٿيون سڀ رچنائون ناري پاترن ڏانهن زميداري نڀائينديون رهيون آهن. ماتائن جو ڏيان لوليءَ ڏانهن ڇڪائڻ لاءِ ترج به ڏني ويئي آهي. مان هن جي ساهتيه ڏانهن چاهه ۽ لاڙو ۽ لگن ڏسي هن کي داد ٿو ڏيان جو گهر گرهستي سنڀاليندي ليکڪا جو پارٽ به نڀائيندي ٿي اچي. مان هن جو هم سفر هن جي قدم سان قدم ملائي هلڻ ۾ سدا هن سان گڏ آهيان ۽ ڪتاب جي ڪاميابيءَ جي ڪامنا ڪندي شڀ ڪامنائون ٿو ڏيان.

-ڪشن بناڻي